

ПОСТУП

ВІСТНИК ЛІТЕРАТУРИ Й ЖИТТЯ

ЗМІСТ

Дві сили (в. к.) — Конець (ІВАН ЦАНКАР) — З приватного листування (В ЛИПИНСЬКОГО) — Душе моя!.. В далеких місцевинах (ВАСИЛЬ ЛІМНИЧЕНКО) — Універсалістичні течії (Др. В. ЗАЛОЗЕЦЬКИЙ) — Любов (ГУСТАВ ШРЕЕР) — Шов і Честертон (Л. НИГРИЦЬКИЙ) — До нового світогляду (STRUSTOR) — Свист (МЕРІЯМ) — Український націоналізм (Др. ОСИП НАЗАРУК) — На всякі теми. — Бібліографія. — Літературні замітки й анекдоти.

Т Р А В Е Н Ь — Ч Е Р В Е Н Ь

7. РІЧНИК

1927

5—6 ЧИСЛО

„ПОСТУП“

ВІСТНИК ЛІТЕРАТУРИ Й ЖИТТЯ

*

виходить що місяця
в об'ємі двох аркушів друку.

*

РІЧНА ПЕРЕДПЛАТА:

В краю 10 зол.; піврічно 5 зол.

Для заграниці річно 1·50 доляра.

Поодинокє число 1 зол. подвійне 2 зол.

*

РЕДАКЦІЯ Й АДМІНІСТРАЦІЯ ЧАСОПISУ:

„ПОСТУП“ — ЛЬВІВ — СИКСТУСЬКА 39а

а не, як давніше „Домініканська“

*

В розпродажу часопису не посилається.
Хто не може прислати відразу пренумерати
піврічної, нехай пришле бодай належність
за надіслане число.

*

Це 5 — 6 число коштує 2 зол.



Дві сили

Якби так хтось спитав нас, чим побіджає Христос у цій боротьбі між злом і добром, боротьбі за людство, котра йде заєдно на землі, — то тяжко було би зразу на це відповісти. В першій моменті стануло би перед нашими очима величезне число орудників і способів, які часто змінюються, а заєдно приноврені до часу, місця й людей. Але розваживши глибше справи, дійдемо вскорі до переконання, що в основі всіх тих орудників все і всюди лежить щось одне й те саме; що всі ті способи й орудники є тільки проявами та постаттями того одного, — а саме любови. Так, любови. Але любови чого? Очевидно всього найвеличнішого, найбільш гідного любови; а тож тим, що любить, є Христос, а любов це вияв і змістовлення вартости люблячого. Отже любов ідеї чи предмету правди найбільш совершенного, найкращого, який може найсильніше відплатити за любов любовю. Таким предметом любови може бути лише Бог. А хто Бога любить, той тою самою любовю полюбить усе, що полюбив Бог.

І знов треба спитати, що саме лежить в основі всіх непроглянутих числом дужих та хитрих, вирафінованих орудників, що ними бореться противний Христови табор, головнож його провід: масонерія. Хоч би вони що нам балакали, не вірмо: одиноким їх орудником є тільки ненависть. І це неабияка, ані не обмежена до якихось там лише предметів. Знов же одна тут може бути ненависть: ненависть до Бога, що є джерелом усякої правди, добра і краси, ненависть до Того, що сам є свідомим себе уосібленням усім тих понять.

На таке поставлення справи дехто може обуритися, дехто може знеохотитися, а ще инший легковажно розсміятися. Та годі. Є речі, котрі треба глибше проняти й розслідити їх до самих основ. До таких об'єктів належить і церква сатани: масонерія. Назвав хтось сатану малпою Господа Бога. І справедливо. В своїй боротьбі проти Найвисшого малпує сатана орудники Бога. Є він «несучим світло», приймає постать Прометей і Пана, ба навіть заложив свою всесвітню церкву: масонерію. Як католицька Церква, так і масонерія є інтернаціональна, береже певних «правд» і обрядів, вимагає послуху та віддання своїх членів. Як католицька Церква висша понад усякого рода суспільні класи та державні устрої, так і adeptів масонерії найдете в усіх верствах суспільности, серед усяких державних устроїв. І як основою католицької Церкви є Христос-любов, так засновком масонерії є діявол, ворог любови, Ненависть. І як католицька Церква впливом

своїх ідей любови формує з людей, несвідомих нераз того впливу¹⁾, фалангу для добра й поступу людства, так і масонерія впливає несвідомо нераз і на своїх ворогів, на людей, які не пішлиб на цю покусю, якби знали її джерело. Якщо ми в цій статті головну вагу звертаємо на масонерію, то робимо це не тому, мовби вважали, що хто ворог Христа, той уже невідкично масон; ні, тільки підчеркуємо тим, що масонерія це свідомий ворог Христа, ворог, який має пляни і після них свідомо поступає.²⁾

Як католицька Церква, це містичне тіло, в котрім усі його члени зєдинені з головою-Христом, так і в масонерії ближші чи дальші її члени згл. прихильники є злучені (хоч не все про те знають) зі своїм головою противником Бога. І не вдіє тут нічого насміх чи недовіре; істина ця остане правдою проти й мимо них. Масонерія — це океан зла й лиходійства, а в океані не зараз при березі буває глибина. А тож є там плиткі приберіжжя, встелені мягким золотим піском — та горе тому, хто їм повірить. Надбіжать розбурхані хвилі припливу, вийдуть з глибини могучі, й зметуть наївного. Немає однак сумніву, що в найбільших глибинах масонерії можна найти в неодного з її визнавців свідому себе ненависть Бога; а ненависть ця проявляється тягло сильною, обдуманую ненавистю до Христові Обручниці, католицької Церкви. Чи може людина впасти так низько, щоб вірити в Бога й рівночасно ненавидіти Його? Пропасть серце людське — каже св. Письмо. Серце безмежне в своїх можливостях. У верху Святих, біля самого престолу Бога стоять люди: Христос, Марія, Апостоли й багато, багато Святих. На дні пекла, при Люціферови, нижше всіх інших діяволів має заняті місце чоловік, противник Христа Антихрист, що на землі живучи, Богом себе найменує. А каже св. Тома з Аквіну, що кождий злий чоловік — це попередник Антихриста.

В своїй боротьбі з Богом сатана не відразу висвічує свій прапор. Навпаки, приймає на себе стать ангела світла³⁾, очевидно на те тільки, щоби тим лекше обманити. Нічого отже дивного, що прихильники масонерії виступають часто в обороні величних принципів, гарних річий, що кажуть величати й любити Бога, — тільки, що цей бог дещо инший від правдивого Бога —, що вчать про любов до людей, а навіть любов до ворога — як довго йде мова не про їхніх ворогів, — що поручають добрі діла, — головнож діла, котрих предметом тільки добра дочасні. А тож усякий знає, що людина мимо всього має таку благородну вдачу і розум, який так сильно йде до правди, що власник їх ніколи не зможе прийняти якоїсь теорії, або тверджень, чи там стремлінь, котрі не малиб за собою дешиці правди й добра⁴⁾. І ця дешиця є тією покусю, на котру свідомо

¹⁾ Згадаймо Шевченкове «раз добром налите серце, ввік не прохолоне».

²⁾ До масонських лож належать капіталісти і... комуністи, Жиди й поганські антисеміти; має вона впливи «ідейні» на шевіністів-націоналістів. Але всіх їх лучить одно: ненависть до Бога і Його помазаника Христа.

³⁾ Всі вороги Божої Правди в українській суспільности звичайно приймали такі назви, як «Світло», «Культура», «Світ», «Поступовість», «Рідний Край», «Науковість», «Пролетарська Правда», «Освіта», «Краса і Сила», «Мораль», «Нова етика», «Чесність» і т. п. А коли хто з католиків «посміє» прийняти назву йому належну (як от ми «Поступ»), на того йдуть усі партії солідарно боем, партії взаємно себе нераз виключаючи, від «ідеологічних» груп до спортових кружків вк ючно... Читайте хочби відозви проти «Поступу» з 1921-22 року!

⁴⁾ Звідси то попирання націоналізмів.. большевиками, а всяких «поступових новин» з області етики та філософії... націоналістами.

мети масонерія ловить наївних. Трагічне це, а правдиве: чим гірша людина, тим більша покуса, а гачок краще схований.

Та перейдімо до практичних подробиць. Сказали ми вже, що є наче два відділи масонерії: одні вписані до неї урядово¹⁾, другі сприяючі тепер їй тільки серцем. Відповідно до того розходяться серед людства дух і стремління масонерії. Зазначуємо ще раз виразно, що нераз цей, що думає й працює по напрямній масонського духа, може бути поза тією діяльністю ворогом масонерії та рішуче її відпиратися²⁾. А проте всі вони винні цього духа, а проступок їх супроти Бога й Церкви в тім, що не гаразд розглядають у всім значінні й важність своїх поступків.

Кілька примірів. Признає хтось прим. і явно голосить, що є віруючим та практикуючим католиком, але «в ім'я правди» накидається з пристрасною критикою, без усякої належної пошани, на єпископа. В своїм випаді забуває про любов ближнього, яку повинен мати кождий християнин навіть супроти ворогів, та приписує своїй духовній власті зраду Нації, чи діланне на шкоду Церкви... Такий поступок зовсім незгідний з духом Церкви. Людина чи часопис того роду приготавляє прихильників усякого радикалізму. А в устах ворогів Церкви така людина стає «притчею во язицях»: «ось, мовляв, який то католицизм в устах самих же католиків». І не знає часто такий католик, що він працює на користь церкви сатани. Бо масонерія заєдно йде до того, щоб мати прихильників серед усіх верств, а головню в самім центрі католицизму.

Інші знов хочуть бути католиками, але признають, що певні засновки катол. Церкви, згл. певні її домагання «незгідні з духом часу» (прим. нерозв'язаність супружа, прим. монархічний принцип в уладі Церкви, прим. індекс заказаних книжок, прим. т. зв. клерикалізм у школах і духовому життю в протиставленню до безвіроісповідних шкіл і ляїцизації культури). Все це кажуть «пересада, незгідна з правдивим поступом; священники того не розуміють, бо не знають життя». «Треба обмежити гидкий клерикалізм і вмішування священства до світських річий.» Християнства чи, як це вони звуть, «клерикалізму» повинно бути, як каже польська приповідка «niewiele i tylko w niedzielę». Інші знов «їдуть» на філософічні основи католицизму, висмівають неосхолястику, хоч її ні дрібки не знають. «Християнство, це етика; людий годі страшити якоюсь мертвою схолястикою чи догмами про непогіршімість (зам. «непомилність») папи». Це так нзв. модерністи, а їх мета: не виступаючи з Церкви, переіменити її після їхніх «поступових» поглядів³⁾. Забули вони про те, що догми Церкви, це Божі правди, котрих людина не має права ні на волос змінити; забули й на те, що непомилності Церкви береже св. Дух, супроти котрого їхні змагання велике ніщо. А ввесь цей рух (повстав на Заході та наші ляїцистичні часописи й безпринципові редактори-безхребетники вспли вже це благо і нам прищепити)

¹⁾ Требаби спитати, чи існують у нашій суспільности які масонські льожі? Певних даних на це не маємо; але що масонерія заєдно ховається, то їх і не може бути. Але: в часописах розписувалися про те, що Петлюра належав до мас льожі, а він це опрокидував (заключення: заперечено членство П., не заперечено існування льожі). Юліан Бачинський захвалював у «Релігійно-Науку. Вістнику» (sic!), видаванім у Каліші, льожі т. зв. розе кроа (Rosenkreuz); хіба робив цей драгоманівець отсе не з безкорисної любови для них... П. Х. У. хвалився переді мною, що належить до льожі Гуттемплерів у Львові...

²⁾ Це стрічаємо найчастіше в комуністів, середньої вартости для партії.

³⁾ Їх найбільше серед наших націоналістів.

то вітка цьогож самого пня масонерії, котра таким робом хоче знищити Божу правду. А годі заперечити, що навіть багато з наших т. з. християн захопила вже струя модернізму..

А що вже казати про всякі політичні гасла й почини!? В таким ми вже нещаснім положенню, що вся та »політика« вїлася нам до кости в наші думки й заміри: впрочім справедливо: тож і ми, як Нація, маємо право на Державу. Але як її добути? Націоналістичний шовінізм (нація — Бог) і жидівський інтернаціонал (кляса, згл. матерія — Бог) вжерлися в тіло Нації й пирують! А серед того хаосу католики гублять напрямну й відкрито, хоч несвідомо, сунуть у противний табір. Які крики проти Риму за »конкордат, латинізацію, єзуїтизм« та всякі інші — ізми!.. Тут уже виступає масонерія відкрито, хоч під іменем політичних партій чи станових груп.

Годі ширше розписуватися, щоби прояснити всі капкани й сіті, що їх масонерія заставляє на серця й уми цілих суспільностей і поодиноких осібняків. Але хто обережний, той певно не дасться злапати в наставлені сіті. Бо маємо певний критерій для їх осуду. Сказав Христос до фарисейів: »Коли хто хоче творити волю могого Отця, зрозуміє, чи наука моя від Бога.« Хто з покорою й щиро йде до Бога, того Бог не віддасть у руки ненависників, а покаже йому путь Любови, доведе його шляхом Христа до Правди.

(В. К.)

Будуччина і творча сила всіх соціяльних, зокрема національних політичних ідей, опреділювалися від початку світа не їхньою »науковістю«, чи »політичним реалізмом«, а степенем завзяття, відданости, захоплення й фанатизму, які вони в своїх визнавцях, а через них у цілих людських громадах викликали.

В. Липинський

Без своєї власної суверенної державної організації не може бути нації. Власна держава — це синонім влади власної аристократії, і як не може бути нації без своєї власної національної аристократії, так не може бути національної аристократії, а значить і нації, без своєї власної держави. Тільки у власній державі моральні організаційні форми даної нації можуть йти паралельно з ритмічним розвитком її матеріяльної техніки та культури. Тільки власною державою зможе нація захистити свою власну матеріяльну і духову культуру від знищення її чужими націями, однаково, чи ці чужі нації хочуть її знищити силою якоїсь національної, чи »інтернаціональної« держави; іншими словами, чи хочуть вони відірвати дану національну аристократію від її пасивних мас, від тіла її нації, гаслами чуженациональними та денационалізацією, чи гаслами інтернациональними та інтернаціоналізацією.

В. Липинський

... Будуччина твориться ділами, а не »робиться сама« і вона закрита навіть перед тими, хто її творить; але належить вона до них, а не до тих, що її тільки, хочби й науково предсказують....

В. Липинський

... Дійсно переконати противника можна тільки ділом а не словом, тільки силою а не теорією.

В. Липинський

ІВАН ЦАНКАР

Кінець

Обняла мене страшна втома, лягла темна й тяжка на мою душу як віко на труну.

Я сам сидів у своїй зимній, темній кімнаті. Мое тіло було мертвим трупом; всі двері до життя, до втіхи й смутку були заперті мойому серцю, не було ні спомину навіть. Усе було далеко, далеко позаду, потонуло в порожнечі й холоді.

Знадвору щось застукало поводи й замовкло. Так стукає темничний ключник, коли приходить до засудженого, щоб відвести його в останню путь. Я знав, хто на дворі, мені навіть здається, що я дожидав того гостя, саме того, а не іншого.

„Ave!“

Тихо, величаво отворилися двері й велитенська з'явилася на порозі судина смерть. Була загорнена чорним плащем, на голові мала широкий колпак. Мое німичне а все таки тяжке тіло піднялося, щоби привитати гостя, як належиться.

Коли сіла за стіл, не зняла колпака, ще тісніше загорнулася в плащ і гляділа спокійно й уперто на мене своїми глибокими пронизливими очима. Я з трудом повернувся, щоби приставити самовар і звирити гостеві чаю. І відчував, що його очі супровожали кожний мій рух, спокійні й пронизливі до дна. І коли чай був уже готовий, я приніс самовар на стіл, приніс два горнятка й засів зі своїм гостем. Я наливав тремтячою рукою, та гість не діткнувся горнятка. Костисті руки були твердо й нерухомо схрещені на широких грудях, вогонь у ямах під чолом був темний і тихий.

„Пий!“ промовив я до нього, подаючи йому горнятко.

Не ворохнувся.

Холодний жах переливався в мені ліниво із серця в лице і назад до серця й наостанку тісно обхопив усю мою істоту. Тишина в кімнаті була така, що кричала до небес; і я цілою душею бажав і чекав, щоби чорний гість промовив, хоч би мав сказати найстрашніше останнє слово.

І смерть заговорила; поважний і глибокий був її голос, майже благий.

„Чоловіче, скажи, як ти жив, для кого живеш!“

Я тремтів у своїм страху й ничтожності; відповісти я не міг, бо не знав відповіді.

Тоді стала говорити Смерть сама замість мене і сказала вона... зовсім тихим, примовклим і неясним голосом, що як і перед тим, був подібний до дзвонів зза далекої імлі.

„Жала я великі жнива, на безмежних нивах жала, де чоловік сам сіяв. Такі довгі були ті жнива від ранку до вечера і ще від вечера до ранку, що рука моя вже знемоглася, що коса вже щербилася. Пільною доріжкою біля нив надійшов ти і поглянув на чорну божу служницю. Жаль тобі стало одного або другого золотого колоска, що скошений упав. На пів зі страху, на пів зі суєтливого лицемірства пролив ти паперову сльозу за сим і за тим, за Мілавцем, Валенчічем і Берцетом і ще за декотрими; а про себе, єдино про себе думав ти весь час. Про

ніщо інше ти не подумав! Ти не подумав, що те золоте колоссе, яке вже було скошене й у снопи повязане, не вмерло, але зродить тисячекратно життя! Не подумав ти, що ніколи ще ні одна сльоза не була пролита даром, що ніколи ні одна капля крові не пролилася даремно; ти не подумав, що смерть се мати і що небесний тесля теше смертельну постелю і колиску разом. Про те все те ти не дбав, ти думав лише про себе, боявся за себе, тому бо ти бачив останній суд і його ти лякався! Ти лякався питання: на що ти жив, чоловіче, для кого жиєш? Скажи ж мені тепер, у тій годині, що є годиною суду й освячення: як прийду по тебе, щоб відвести тебе на останній суд, — кого покличеш на поміч, щоби в терпінню, стояв при тобі, щоби був твоїм речником на останнім суді?"

Приказуючий і твердий був при тих словах голос матери Смерти і вся моя душа, все моє вбоге, понижене Я було прикутим вязнем її очий, того темного вогню.

Я закричав; з глибин мого завмираючого серця вирвалося:

„Мати!“

Тихе і тьмаве, як і перед тим, було полум'я її очий; на мою душу, що корчилась із жаху, сів холодний віддих її уст. І закликав я в тім болю, в тім передсмертнім пізнанню:

„Вітчизна!“

Привітнішим, яснішим став блеск її очий, уже світало в ньому милосерді й прощенні. Та мій гість не ворохнувся, мій суддя не відповів мені, не випустив мене.

Тоді в жаху і болю розпуклося моє серце і дало, що в нього ще було:

„Бог!“

В тій хвилині, при тім слові я солодко прокинувся з довгої, страшної недуги. Коло мене при чаю сиділа свята спасителька; тримала мене за руку й усміхалася, так як мати всміхається до дитини, що прийшла до здоров'я.

Імя її було: Життя, Молодість, Любов.

Зі словінської мови переклав
Михайло Фірак

Коли провідники нації за слабі на те, щоби повести за собою масу, то вони мусять самі йти за масою. Коли верхи не можуть піднести до свого рівня низів, то вони мусять самі знизитися до рівня цих низів, або відірватись від нації. Спекуляція на політичній темноті народній, це одиникий шлях для кожної слабкої аристократії.

В. Липинський

Свобода без гарантії авторитету, це пустий згук без ніякої вартости.

В. Липинський

... Кожна нація є державою, ціла нація — тільки одною державою.

Маціні

3 приватного листування В. Липинського

Редакція нашого журналу звернулася до п. В. Липинського з проханням дати нам зі своєї приватної кореспонденції копії листів, в яких порушені цікаві для ширшого громадянства — з окрема галицького — ідеологічні питання. За згодою п. В. Липинського подаємо нижче копії двох таких листів з 1924 р.

Лист п. В. Липинського до п. Я. С. члена „Ініціативного гуртка українського селянсько-хліборобського союзу“, з дня 16. II. 1924 р., з виясненням непорозуміння щодо ідеології й характеру Українського Союзу Хліборобів-Державників.

Високоповажаний Пане! Дуже шкода, що адреса подана Вами в Вашому листі з д. 15.VII. 1923, була настільки непевна, що моя відповідь Вам у так важній справі і IV. кн. „Хліборобської України“ пропали. На превеликий жаль копія цієї відповіді у мене не залишилась, бо машиною (як ось тепер) можу користуватись тільки випадково, а звичайно пишу од руки і при моїй великій кореспонденції копій робити не маю змоги. Отже поспробую згадати з цієї моєї тодішньої дуже широкої відповіді тільки головне.

I. Відповідь моя була адресована на Ваші руки до „Ініціативного Гуртка Українського Селянсько-Хліборобського Союзу“. Заклик Вашого Гуртка до об'єднання нашої розпорошеної хліборобської семі був прийнятий У. С. Х. Д., з найбільше сердечним почуттям і прихильністю.

II. У. С. Х. Д., від імені якого я писав, не хотів вдаватись у полеміку з приводу присланої нам Вашої відозви „про класову організацію українського селянства“, а хотів тільки в'яснити свій погляд на деякі порушені в цій відозві питання.

III. З приводу Вашої характеристики нашого Союзу, як „партії аристократів, переважно бувших дідичів, котра мріє через дідичний Гетьманат повернути давні свої привілеї і відібрані маєтки“ і „як партії нечисленної, не заслугуючої більшої уваги“ — ми дозволили собі звернути Вашу увагу.

- 1) Що характеризувати в такий спосіб людей, яким пропонується одночасно спільна праця і до яких, як Ви писали, „протягається рука примирення“ — трохи не зручно. Але во ім'я оцього примирення ми до цього уступу постановили не прив'язувати рішальної ваги.
- 2) Що ми не „партія“. Це значить ми єднаємо людей, які іншими, ніж вони є, не хочуть бути і не збираються спекулювати такими партійними програмами, що мають сподобатись „більшості виборців“.
- 3) Що дідичне Гетьманство зовсім не є „способом для повернення собі маєтків“. Далеко простіше кождий з українських дідичів може це зробити при допомозі Росії або Польщі. Тому ми питали Вас, чи в інтересі Вашім — що промовляєте іменем українського селянства — лежить цих дідичів, які між нами є (хоч у нашому Союзі далеко не всі дідичі) і які во ім'я власної Держави Української не йдуть ані до Росії ані до Польщі, — іменем „українського селянства“ побивати і їх силоміць туди — в Росію та в Польщу — заганяти?

4) Що під словом „аристократія“ ми розуміємо зовсім не „білу кість“ — як Ви думаєте — а активний і організуючий елемент у кожній нації, як про це Ви можете переконатися з моїх „листів“ у „Хліборобській Україні“. Для пояснення моїх думок я дозволив собі навести такий примір: коли Ви є той самий Я. С. що жив перед війною в селі Н. Таращанського повіту і зорганізував це село так, що воно стало по своїй національній свідомості, своїм кооперативам і т. д. зразковим селом, то Ви є саме український аристократ. Колиж дідич із Вашого села нічого не робить і тільки жде на когось, хто має його „визволити“, то він на зважаючи на галерію своїх предків (що колись були аристократами, активними організаторами), не є аристократом, а представником того пасивного елементу, якому треба провину й аристократії. І ми думаємо, що без такої аристократії, як напр. п. Я. С. з Н., не буде України — і що сам народ без провідників і без організаторів не в силі збудувати державу і перетворитись у свідому націю.

5) Що врешті всі оці непорозуміння впливають з хибного, на наш погляд, способу думання про методи будування держави. Наша теперішня національна аристократія, заражена демократичним способом думання, вважає, що державу можна збудувати вгадавши, чого хоче більшість виборців. У цьому вгадуванню кожна група думає, що тільки вона, розуміється вірно вгадала. І щоб уже тепер забезпечити собі успіх при майбутніх виборах до українських „установчих зборів“, вона на всі лади лає й очернює своїх противників. Ми ж думаємо, що нація одержує свою державу тоді, коли вона має сильних і добре зорганізованих провідників, які об'єднані біля одного символу держави (таким сталим і незмінним символом для нас є саме дідинче Гетьманство) і борються за цю державу під одним проводом. Колиж ці провідники та організатори (аристократія) між собою гризуться, думаючи що за кожним з них стоїть „народня більшість“, і що тому вони єдності з іншими, такимиж як і вони провідниками, не потребують — то з такими провідниками народ ніколи не матиме своєї держави.

IV. Наше гасло „Українська Трудова Монархія“ Ви, на нашу думку, не так як слід розумієте. Для вияснення ми послали Вам „Хліборобську Україну“, а крім того дозволили собі звернути Вашу увагу ось на що:

1) Здобути Українську Державу без сильної й об'єднаної організованої сили неможливо. Щоб ця сила прийняла форми сильної й об'єднаної організації вона мусить:

а) мати перед собою ясно й виразно окреслену ціль, бо як ціль не ясна, то і вся діяльність такої організації буде хаотична, противорічлива й ослаблююча організацію тому, що різні цілі вимагають різних засобів для їх здійснювання;

б) мати сильну внутрішню дисципліну, а для цього вона мусить бути збудована на таких принципах, во ім'я яких можна поборювати й унешкодливлювати різні анархічні деструктивні елементи. Тому власне ми хочемо монархії.

Монархія ставить перед нами ясно й точно означену ціль, в протилежність до республіки, ідея якої спирається на волі „установчих зборів“, отже на чімсь, чого не можна не тільки ясно означити, але навіть приблизно собі уявити. Над приміром Пілсудського (і його організації), що збудував республіку, яка його потім викинула й привела Польщу до сучасного хаосу*, слід би було подумати нашим республіканцям, по скільки вони вже забули, як їх при допомозі „суверенного народу“, на якому вони будували всі свої надії, викинули большевики.

Монархія своїми принципами, своєю теорією і практикою, дисциплінує тих, хто її приймає. При монархії найвище місце репрезентації державної і верховного проводу зайняте раз на завжди Гетьманом і його нащадками. Ніхто з монархістів на це найвище місце, на верховну владу, сам претендувати не може. Тому кожний скермовує свою увагу не на скакання вище самого себе, як це буває звичайно у республіканців, а на те, щоб зайняти це місце, яке йому відповідно до його фактичних можливостей у спільній праці належить; і на те, щоб вище місце здобувати собі найкращим виконанням вложений на нього обов'язків, а не запевнюванням, як це буває у республіканців, що він найкраще „знає і виявляє волю суверенного народу“. Для пояснення цієї думки ми згадували Вам про українську отаманщину й наводили приклад сучасної Польщі, яку республіка руйнує й дезорганізує так само, як зруйнувала й дезорганізувала нашу Україну. Врешті ми просили Вас поділитися в нами своїми думками, якщо Ви знаєте якийсь інший спосіб, крім монархії, на те, щоб не було у нас „отаманів“.

- 2) Монархію нашу називаємо „Трудовою“ тому, що хочемо оперти її — не так як „народну республіку“: на балакаючих в імені народу парламентах — а на організаціях трудових, продукуючих класів, перш за все на нашому хліборобському класі. Обеднаний біля Гетьмана-Монарха він, даючи жити іншим класам і іншим групам, має пильнувати, щоб не було на Україні „отаманів“, які своїми претенсіями на верховну владу й боротьбою проміж себе за цю владу руйнують державу. Для виконання цього завдання, він має силу своєї продукції. Кожна влада мусить рахуватися з продуктованим нашими хліборобами хлібом. Але він дуже слабкий своєю зброєю; в ньому безмірно мало людей військового духа. А без таких людей він буде все подібний до стада баранів, яких стригтимуть так, як стрижуть тепер большевики, або як своїх „українських“ (провансальських) хліборобів стриже французька демократична республіка. Отже коли ми хочемо наш клас зорганізувати, зробити з нього опору держави, яка за державу може постояти не тільки промовами але й силою, то мусимо дбати, щоб людей військового духа і військової дисципліни було якнайбільше серед його про-

*) Щоби прийти знов до влади, Пілсудський мусів цей, ним-же сотворений народовладний республіканський хаос при допомозі організованої сили завоювати.

(Примітка додана в 1927 р.)

відників та організаторів. Для цього нам потрібні останки нашої старої аристократії, яка цей військовий дух одідичила по своєму вихованню і своїх предках. Розуміється з цієї старої аристократії потрібні нам тільки ці, що хочуть будувати свою власну державу й хочуть служити ідеї цієї Української Держави, персоніфікованої в особі власного Гетьмана-Монарха, а не ці, що хочуть повернути свої маєтки, або обдурюючи народ і вдаючи з себе республіканців і демократів, або віддаючи себе в опіку чужих держав: Росії чи Польщі. Ми думаємо, що без участі в нашій державній праці здорових останків цієї старої нашої аристократії, яка має в собі так нам потрібний військовий дух і почуття військової дисципліни і яку зорганізувати біля українського державного діла можна тільки під гаслом Гетьманської монархічної ідеї, в наше українське державне тісто попадуть або гнилі або недозрілі дріжджі і воно, побродивши трохи, не зійде.

V. Врешті я був дозволив собі, як історик, звернути Вашу увагу, що пляни Хмельницького установити дідичну монархічну владу Гетьманську впали не тому, що вони „не підходили для України“. Україна існувала доти, доки був живий Хмельницький і доки під його монархічним проводом єднались усі тодішні українські провідники й організатори. Коли ж ці провідники в своїм розбещенім індивідуалістичнім анархізмі повалили монархічне діло Богдана Хмельницького, то разом з ним згинули і вони, вирізавши себе взаємно у внутрішній боротьбі за виборну верховну республіканську владу. З ними, лишившись без провідників, згинула й українська нація. Про це, коли хочете, можете ширше прочитати в моїй книжці: „Україна на переломі“.

Такий був зміст відповіді Вам, розуміється значно ширшої по своїй аргументації. Що ця відповідь була вислана своєчасно і на адресу, яку Ви мені подали, можете переконались з поштової розписки, яку до цього долучаю. В надії, що принаймні цей лист дійде до Вас, остаю з глибоким до Вас поважанням.

II.

Лист п. В. Липинського до Редакційної Колетії «Українського Скитальця» в Йозефові, з дня 31. III. 1924 р.

Високоповажані і Дорогі Панове! Сердечно дякую Вам за оказане мені довіря та за велику честь, яку робите мені запросинами до співробітництва. Відповідаю Вам з такою самою щирістю, з якою Ви звернулись до мене.

Мої відносини до Української Галицької Армії і мої погляди на неї Вам відомі, бо я не раз висказував їх публично. Отже знаєте, що ставитись до „Українського Скитальця“ інакше як з великою і правдивою симпатією не можу. Одначе від співробітництва в ньому мушу відмовитись ось задля яких причин.

1) мое вкрай зруйноване здоровля примушує мене зосереджувати всі свої сили на викінчення вже розпочатих праць і до осені, принаймні, я на ніяку іншу працю абсолютно не маю часу.

2) глибоко шануючи Вашу ідеологію, я не можу закривати очий на факт, що ми в деяких основних питаннях дуже ріжнимось. Чи з того

виходить що ми вороги? Ні! Я певний, що ми з Вами зйдемося, але власне для того, щоб ми зійшлися, ми не повинні перемішуватись. Що це значить? — Значить, що кожний з нас повинен робити своє діло, пізнаючи одночасно діло другого, бажаючи його зрозуміти і знайти з ним спільні точки.

Організація до якої я належу (Хлібороби-Державники) не є „партія“ і не з „партійної“ точки погляду тут говорю. Ми є такими, якими є, бо такими вродились, такими витворила нас попередня історія нашого краю й іншими органічно бути не можемо. І Ви не партія, але маєте свою виразну політичну ідеологію. Щож нам робити, щоб зійтись? Чи мені писати в Вашому органі, щоби переконати Вас, а Вам писати в нашій „Хліборобській Україні“, щоби переконати нас? Ні. З того вийде тільки хаос і в Вас і в нас. Нема ж нічого гіршого від хаосу.

Всі Українці зовсім слушно нарікають на „партійництво“, але забувають, що ми не маємо ніяких „партій“, у розумінню дійсних політичних, звязаних органічними інтересами й органічними ідеологіями, організацій, а маємо розпорошені одиниці, які сьогодні діляться на одні механічно склеєні політичні купи, завтра на другі, післязавтра на треті, при чім можна з цих зовсім випадкових куп сама ясно не знає чого вона хоче сьогодні, а тим більше не знає чого буде хотіти завтра. Оцей політичний хаос треба всіма силами поборювати, бо будувати взагалі, а державу зокрема, можна тільки з твердих предметів, а не з піску. Тому, думаю, що буде для нашого спільного українського діла далеко більше корисним, коли замість друкувати на пр. в „Українському Скитальці“ мої статі, тоб то відчиняти двері Вашої організації пропаганді моїх поглядів, Ви ці мої погляди, висловлювані прилюдно в „Хліборобській Україні“ (Ви її певно маєте, бо ми Вам посилали) будете — коли вони для Вас цікаві — своїм читачам совісно реферувати і своє становище супроти них зазначувати. Тоді це буде праця Вашої власної політичної думки і тоді це буде наше дійсне взаємне зближення, співпраця двох свідомих себе сил, а не механічне накидання Вам моїх думок, тоб то розпорошування Вас, а значить посередно і нас.

Для прикладу в кількох словах зреферую Вам, як би я написав статі на предложені Вами теми, а тоді побачите, чи моглиб Ви їх помістити, як Ваші погляди, в „Українським Скитальці“.

1) „Чому Україна мусить стати державою мілітарно-сильною“? В аргументах очевидно зйдемося і зрештою вони ясні сьогодні для всіх. Але головна річ не в тім, що нам потрібна армія — бо це розуміють усі — а в тім, як нам сотворити таку армію, яка-б захищала нашу державу, а не руйнувала її; була її опорою, а не найбільшою для неї небезпекою. Головне лихо нашого мілітаризму це отаманія, наполеонomanія і — якщо можна так сказати — мексиканство. Коли кожний офіцер во ім'я любови до своєї нації хоче мати свої власні політичні погляди на її політику внутрішню й зовнішню і вважає, що зброю він носить на це, щоб ці свої погляди при її допомозі здійснювати — то з такою армією ми не можемо мати своєї держави. Як зробити, щоб цього не було? Аполітична „безпартійна“ республіканська армія в наших українських відносинах це абсурд. Польща на пр. має в тисячу раз більше розвинений патріотизм і в тисячу раз

більше міцне в масах почуття нації, а проте всі бачать, що твориться в польській армії під іменем Польщі й польського націоналізму. У нас під націоналістичним голосом України буде українська армія гризтись між собою, як уже не раз гризлась. Абстракцією нації ми не сотворимо армії. Нація мусить бути для нас персоніфікована Гетьманом-Монархом, і армія наша мусить бути політична, а не аполітична, тоб то має вона служити вірно Гетьманові-Монархові, як персоніфікації Держави й Нації. Хто зрадив Гетьманові — Голові Держави — той зрадив нації і такий іде під стінку. Це ясно. Всяка інша ідеологія в армії, це в наших умовах пропаганда отаманії й мексиканства. Армія мусить мати ясний критерій для цього, щоб відрізнити, хто буде, хто руйнує Україну. Тільки монархічний принцип дає такий ясний критерій. При республіканській засаді всі за Україну, всі націоналісти і тому всі себе взаємно кожний за своє розуміння України вирізують. Так я цю статтю написавби.

2) „Правно-державне й історичне значіння злуки західних українських земель (З.У.Н.Р.) зі східними (У.Н.Р.) дня 22 січня 1919 року“. Просите, щоб я підкреснув виховуюче значіння цього акту. Але якраз цього не можу зробити, бо власне з точки погляду національного виховування нації вважаю цей акт у великій мірі негативним. Будучи Галичанином я старавбис якнайменше думати про соборність. Чому? Тому, що соборність Вас, Галичан, національно деморалізує. Соборність у Вас — це інша відміна старого москвофільства, австрофільства і недавнього антантофільства. Там мав визволити „з лядської неволі“ всеросійський Цар, всеавстрійський Цісар і все демократичний Вільзон, тут — всеукраїнський Київ. В дійсности ж такі сподівання тільки ослаблюють Вашу відпірну силу. Ви відступаєте тепер перед Польщею в напрямі на Київ і дурите себе тим, що такий відхід Вас скріплює. В цьому деморалізуючий вплив соборности. Здорова нація про соборність не говорить, а соборність робить тим, що кожний стоїть на своїм місці лицем до ворога, а не спиною. Соборність мусить служити точкою виходу для руху вперед, а се ціллю для руху назад. Ширення ідеї соборности в тій формі, яку породив акт з д. 22 січня 1919 р.: — щоб Галичина дивилась на Київ, замість дивитись на Сян, і думала про перенесення столиці до Києва, замість думати про перенесення її до Перемишля (розуміється висловлюючися в данім разі образово), — вважаю одною з відмін нашого національного руйніцтва*). Так би написав я другу статтю.

*) До цього місця мого листа, щоб уникнути непорозумінь, додаю для читачів „Поступу“ кілька слів пояснення. Дуже помилявсяб той, хто вважавби мене ворогом соборности. Навпаки, соборність вважаю одним із тих краєугольних камнів, без яких самого поняття — „українська нація“ — помислити не можна. Виступаю тут, в цьому листі з 1924 р., як і завжди зрештою, проти такого розуміння соборности, яке я за примітив у великого числа Галичан і яке — на мою думку — в великій мірі лягло в основу відомого акту 1919 р. Таке розуміння соборности полягає в тім, що Галичанам шлях до Львова ввижається через Київ, іншими словами, що такі соборники одступають на Київ, думаючи, що в той спосіб вони йдуть на Львів. Наслідком такого розуміння соборности був катастрофічний для Галичини „ісход“ великої частини, як галицької армії, так і галицької інтелігенції на Наддніпрянщину ще задовго до остаточної катастрофи. Колиб усі ці Галичани, що во імя так зле зрозумілої соборности покинули Галичину, або не вернули до неї (напр. з рос. полону), станули були всі разом

3) Врешті основне, про що я мусів би згадати в обох статях, щодо самого поняття нації. Для мене Українцем є кожний, хто живе стало, а не кочує на Україні, кожний, хто органічно зв'язаний з нею. І завданням розумної національної та державної політики нашої повинно бути, щоб ці люди дійсно стали почувати себе Українцями, як Англійцем напр. відчуває себе сьогодні колишній Саксонець, Данець, Норман і т. д. Так дивлячись на націю, думаю, що ми повинні рішуче поборювати польську й московську державність на нашій землі і так само рішуче шукати порозуміння з місцевими, у нас осілими (а не часово перебуваючими) „Поляками“ і „Росіянами“. Палегня „польських поміщиків“ у Галичині й одночасно перебування в Варшаві Української Народньої Республіки на ласці польської держави і під охороною польської поліції, вважаю — найбільш делікатно кажучи — політичним божевільям. Пам'ятайте, що ці місцеві „польські діди“ прив'язані до рідної землі не менше ніж Ви. Коли їх викурюють — вони будуть і мусять боронитись. Не маючи змоги боронитись українськими способами (бо „всі Українці“ їхні вороги) одні спроваджують Мазурів, а другі шукають між Українцями Ількових. І доки „Українці“ будуть з них підпалами робити „Поляків“, доти вони з таким самим успіхом робитимуть з „Українців“ Ількових. Чи такий танець біснуватих на нашій Землі можна назвати національно-державною політикою?

Врешті дозволю собі висказати кілька думок з приводу ласкаво прислано мені в відбитках статей.

З основною ідеєю першої статі („Вірте лише собі самим, у свою правду й у свій меч“) — очевидно цілком погоджуюсь. З аргументацією — не зовсім, особливо з деякими наведеними там примірами, для нас не дуже гідними наслідування і зрештою, через зовсім інші умови, неможливими до наслідування (напр. Ірландці). Але це справа другорядна. Стаття загалом дуже добра.

Теж добре написана і друга стаття („Шевченко — творець національної ідеології“). Що до неї дозволю собі завважити слідує:

1) Не можу погодитись з пояснюванням (в органі рмії!) упадку Гетьманства в 1918 р. „актом федерації“. „Обурюватись на федерацію“ вільно тільки тим нашим політикам, які самостійність ще в році 1917 вважали провокацією і які за Гетьманства, ще перед проголошенням федерації, заключили союз з більшовиками для повалення власної держави. Коли ж армія буде робити повстання проти урядів за їх акти політичні, то будемо мати завжди дві принаймні „національні армії“. З них одна буде як наприклад у Мексиці... за концесією на нафту для фірми Х, а друга за концесією на нафту для фірми У. Це у Сенкевича тільки дуже гарно виглядає, коли обурені полковники кидають булави до ніг свого вождя тому, що він робить „недобру політику“. Але Сенкевич не може бути учителем державної політики: науки будування і зберігання держав. Про Петра Великого ввесь народ московський

на своєму галицькому фронті, то доля Галичини, а з нею і цілої України, булаб сьогодні інша. Бо власне належу до тих, що Галичині, як взагалі Західній Україні, признають не арієргарду, а авангарду роллю в українським життю. І тому болять мене такі розуміння соборности, яке з Піємонту України робить одступаючий поворот в напрямі на схід — український тил.

казав, що він „віру православну продав Німцям“, але напр. такий полк Преображенський „присміряв“ без ніяких розговорів усіх, хто не слухав Царя доти, доки не збудував сильну і могутню державу. Не вважаю (охлократичний) метод правління Петра добрим для України, але історію полків, вірних до загину своїм дідичним вождям, Головам своїх монархічних Держав, я радив би публікувати в „Українським Скитальці“, як примір до наслідування, замість писаних офіцерами політичних статей, бо вірю, що „Український Скиталець“ дійсно хоче мати свою державу.

2) Не можу погодитись з тим, що українська нація має складатись тільки з „селян, робітників і інтелігенції“. Бо коли так, то ідеалом такої нації повинна бути сучасна большевистія. А деж організатори продукції? Де промисловці, де більші хлібороби землевласники? Хто буде удержувати, хто буде давати гроші на Українську Державу? Не можна справді надіятись, що як большевикам, так і нам, якісь Царі оставлять по собі золоті запаси на розграблення, а потім Європа буде позичати. Таке рідко коли в історії буває. І знов мені здається, що орган Армії, яка сама хліба не продукує і якій хтось цей хліб мусить давати, не повинен так звужувати поняття нації. Інакше логічно не останеться йому нічого іншого, як оправдувати „червоно-армейські реквізиції і признати національним ідеалом українським большевицьку непродукуючу кочівницьку державу з її обдиранням до останньої сорочки власне „селян, робітників і інтелігенції“ на потреби армії.

3) Щоб ненависть була почуттям творчим — не думаю. Ненависть може тільки зруйнувати. І той, хто хоче щось на місці зруйнованого будувати, той ненависти повинен берегтись, бо вона в першій мірі зруйнує його самого. Примірів цього багато дає нам наша історія, в якій власне є забагато ненависти і тому забагато руїни. Коли хтось возхваляє ненависть, мені чомусь усе перед очима стає образ людини, що з іритації на тих, хто її скривдив, сама захорувала на жовтачку. Мене цей образ не захоплює. Ненависть — це почуття слабих і немічних.

4) Врешті дрібниця, яку зазначаю при нагоді. Шевченко, пишучи свій вірш до „Ляхів“, зовсім — мені здається — не мав на думці Поляків з Польщі, а Поляків місцевих, українських. Слово „Лях“ він уживає тут у розумінню „пан“, а не Поляк, чи Мазур, чи польський селянин. І під „вільними братами“ він розуміє тут не Українців взагалі, а увільнених з панщини селян, з якими ці Ляхи-пани повинні жити тепер, по їх увільненню з панщини, в братерській згоді на одній землі, так як жили колись, за давніх часів тут, на цій землі, їх предки. Розуміється, як поділити „націю“ по соціальному становищу, то вийде, що селянин — Українець, а пан — Поляк і відносини цих двох верств на одній землі перемінятись в відносини якихось двох екстериторіальних „націй“. З такого хаосу в основних поняттях про націю слід би було, на мою думку, нам якнайшвидше вийти.

Думаю, що не візьмете мені за зле оцих моїх уваг, викликаних Вашим до мене довірям і моєю симпатією до Вашої праці. Буде мені приємно завжди, коли тільки схочете, обмінятись з Вашими думками. Бажаючи „Українському Скитальцеві“ якнайскоршого виходу і якнайбільшого успіху, шлю Вам щире поздоровлення і остаю з глибоким до Вас поважанням

В. Л.

ВАСИЛЬ ЛІМНИЧЕНКО

Душе моя!..

Душе моя!

Скупана в сонці й зоряними плахтами обвита...

Обнажена з усякого бруду, приліпленого долонями життя до твого лона.

Обмита з пороху шляхів, якими ти зайшла в сьогоднішні моменти.

Розрадувана сйвами воскових свіч, що мерехтять перед отвореним, золоченим кивотом...

Відсвіжена, відновлена...

Воскресна!..

Твоя глибінь — розцвіла весна!..

Твєє нідро — вир серед моря!

А твої нетри — гніздо щастя і горя...

В далеких місцевинах...

В далеких місцевинах без хаток і доріг поселилася моя душа. Замешкала над озерами пралісів, над тихими очеретами плесів. На розкішних шовках фіялкових і рожаних листків, на пелюстках папоротиного цвіту і біленьких, дрібних веснівок...

На пальмових гиллях щебечуть колібри і райські пташенята, а моя душа — простягнена на весь ріст під розхитаним галуззям кипарисів — всисає в себе свіжість з нідра дівчої рістні. До беріжка припливають з плеса нересточки, плигають проміж очеретами і гойдають їхніми тонкими стеблами. Вилискують срібними лусочками до сонця і всміхаються до душі. Вонаж стрясає з себе порохи життя на плесо... А рибоньки розхапують їх і несуть у глибінь, у невіднайдені сховки...

Прилітають орли з підобрійних країн і лопочуть дужими крилами над душею. Беруть її на своє межикрилля, пестливим розмахом крил здіймаються в височінь і обносять її по дівчій країні життя від границі до границі... А потім ласкаво кладуть її на лоно пахучих квіток, над беріг озера з рибаками.

Голуби з голубками, горобчики і соловії, готурі з райдужними хвостами і всяка птичка при перших соняшних загравах сходу злітаються над тихе озеро й акордами ранішніх гимнів вітають розцвілу душу. А вона, пресвітла, здригається в рожаному ложі тремтінням радощів і вся, замережена семибарвним цвіттям, потапає в розкошах...

І приходять тигри з огневими очима, і приходять леви з розюшеними зорами — і ласяться, пестощів у неї благаючи.

І повзають доокіль неї гади й ідовиті ящірки — не кусаючи.

Зриваються страшні, несамовиті вихри, виринають з землі грубелезні дуби, а над душею світить ясне сонце...

Падають на землю чорні, найчорніші ночі, наче важкі брили відриваються від склепінь неба і далять усякий промінчик світла і тепла. А над душею повсякчас мерехтять зорі!

... І добре їй над озерами пралісів, над тихими очеретами плесів, у тих далеких місцевинах, де нема хаток, ні доріг...

Універсалістичні течії

Змагання до витворення нового універсалістичного світогляду проявляється нині щораз виразнійше серед повоєнного хаосу, який донедавна опановував усі прояви людської духовної чинності.

До таких відрадних явищ належать писання Н. Бердяєва, на якого послідну працю, що недавно появилася у збірнику затитулованім „Нове середньовіччя, роздумування над судьбою Росії та Європи“*) бажаємо звернути увагу, бо вона вповні на це заслугує.

Погляди Бердяєва про сучасну тяжку кризу, котра глибоко врилася в обличчя новочасної доби, заслуговують на увагу тому, що вони різняться від безлічі теперішніх літературно-публіцистичних писань, які замість поборювати хаос та гоїти рани — причинюються ще більше до поширення сучасної руїни.

Бердяєв не лише констатує та аналізує сучасну кризу, але старається знайти вихід, подати дороги і вказівки, як побороти прояви цієї кризи, як з неї знайти вихід, як лічити розятрені й занечищені рани нашого — а властиво минулого століття. Цікаві погляди Бердяєва для нас тим, що між ними а між нашою універсалістичною ідеологією, яка міститься в „Листах до Братів Хліборобів“ Вячеслава Липинського є певна подібність, є певна спорідненість. Погляди Бердяєва (називаємо їх поглядами, бо до певного систему-ідеології вони всеж таки не підносяться) і ідеологія В. Липинського є універсалістичними проявами реагування на суспільно-громадські проблеми. В тім лежить і їх спорідненість.

Вправді між обома універсалістичними поглядами є великі різниці — вправді у Бердяєва не находимо відповіді на ряд політично-громадських питань, які не менше пекучі, як прим. релігійні та філософічні питання**) — а яким в протиставленні до Бердяєва так багато посвячено місця і які найшли таке всестороннє і глибоке освітлення в „Листах до Братів Хліборобів“ — то всеж таки є багато цінних і здорових поглядів і в нашого першого автора, з якими не безкорисно буде зазнайомитися. Шкода тільки, що багато гадок

*) „Berdajew: Das neue Mittelalter, Betrachtungen über des Schicksal Rußlands und Europas.“ Reiche Verlag 1927.

**) Цікаво буде згадати, що Бердяєв вийшов з київського середовища, де був професором університету. І тільки тим дасться пояснити факт подібності його поглядів з нашою хліборобсько-універсалістичною ідеологією. Тим дасться також пояснити, чому його ідеологія відмінна від північно-російських чисто охлократичних ідеологій. Про певні слабкі відгуки охлократичного способу думання у Бердяєва буде мова далше.

і спостережень поданих у висше наведеній книжочці не сконкретизовано острійше, не викристалізовано до повної ясности; тим, що це є більш усього начерки і шкідли, які не осягають на жаль закруглености певної ідеологічної системи. Основна різниця між поглядами Бердяєва а нашою хліборобсько-універсалістичною ідеологією є та, що Бердяєв обертається в сфері філософічно-метафізичній — липаючи здебільша громадсько-політичні питання на боці — підчас коли ідеологія хліборобська виходить із заложень і основ громадсько-політичних.

Образово можна це представити так: Бердяєв дає надбудову — не узгляднюючи достаточню основ-фундаментів, наша хліборобська ідеологія дає фундаменти, на яких основує надбудову.

Універсалістичні течії прибирають у нашій добі характер спонтанних явищ. Находимо їх у французьким синдикалістичнім русі, були вони в початках заступлені в соціалістичних ідеях — хоч скоро перемінилися під отрутним подихом матеріалізму радше в карикатуру універсалізму, находимо їх у творах Отмара Шпана і його концепції становой держави, пробіск їх є також у певних проявах фашизму, — хоч сама ідея фашизму універсалістичною не є. Але сам факт, що появляються всюди, незалежно від себе т. з. спонтанно, універсалістичні ідеї є доказом потреби їх, є доказом органічності і природности їх розвою, є доказом, що проти матеріалістично-індивідуалістичного світогляду наступає реакція, наступає зворот до нового, будучого світогляду, який ляже в основу нової ліпшої будучности європейського людства.

Ось так характеризує Бердяєв крізу сучасного індивідуалізму, себто світогляду, якого вихідною точкою є еґоїстичне „я“ — є ізольованне і замиканне в собі своїх еґоцентричних інтересів, є той же сам ідеал, який передав нам поганський грецький антропоцентризм у дефініції „людина є мірилом усіх вартостей“, є центром космосу: „світ нової історії з його раціоналістичним утворенням, його індивідуалізмом і гуманізмом, його лібералізмом і демократизмом, з його імперіалістичною політикою, з його монструальною індустриалістично-капіталістичною системою, з його могутньою технікою, з усіма зовнішніми здобутками й успіхами, з його невсипучою й ненаситною жадобою життя, з його безбожністю й бездушністю, з його боротьбою кляс і соціалізмом, який є завершенням цього етапу новітньої історії: це все є старий, у своїх основах заломлюючийся світ — до котрого нема — і не сміє бути повороту! Бо поворот до нього це очевидна реакція...

Також модерний націоналізм виріс з індивідуалізму. Це той самий індивідуалістичний еґоїзм, тільки перенесений на націю. Він відповідає тій же самій атомізації, тому поді-

лови на окремі, зі собою органічно внутрішньо не сполучені, себе ненавидячі національно-партикулярні осібняки. Але й ті модерні нації — не творять зі себе цілостий — вони розпадаються знов на неорганічні штучні партії, групи, класи. Форми націоналізму XIX. та XX. стол. означають розклад людства, розклад усеї духової єдності, поворот від християнського монотеїзму, до поганського політеїзму. Французький, німецький, англійський націоналізм нашої доби — всі вони наскрізь поганські, глибоко антихристиянські і антирелігійні. Французький націоналізм третьої республіки є продуктом атеїзму. Віра в живого Бога вигасла — а почалася друга фальшива віра: нація, до якої молилися, як до божка, як до фетиша.

Але разом з тим підносить поводи свої дужі крила новий універсалізм. Він передовсім перемагає на всіх ділянках громадського життя егоцентричний індивідуалізм, антропоцентризм і механічну атомізацію. Бо він по своєму характерові є явищем ново народжуючогося християнського громадського альтруїзму. Його гаслом є „*Universalis ante res*“, як казали середньовічні філософи.

А проблески цього універсалізму нині вже всюди пробуджуються. Невмолима історична конечність і інстинкт самозахоронення до того прямують.

Сама війна причинилася до зближення всіх націй. Судьба поодиноких націй перестала вже бути ізольованою і замкненою в собі. Добро кожної нації залежить від загальноєвропейського положення, від усевітнього положення. Навіть у комуністичнім інтернаціоналізмі є певний нахил до універсалізму, — хоч він є карикатурою правдивого християнського універсалізму.

Правдивий універсалізм може вирости тільки на основі регенерації християнства. Хотіння і воля до духового об'єднання і зближення помітні вже в усіх найліпших представниках європейського людства. Але найбільші перспективи стоять перед християнським світоглядом — він тільки може дати основи універсальної духової культури“.

Також у політичнім житті будучности наступають і наступлять основні зміни. Політика не буде так, як нині здебільшого оперта на брехні, обдурюванню, недодержаних обіцянок „земних раїв“ і ілюзоричних фікціях. Ми ідемо на зустріч часам, де політика „фікцій та ілюзій“ уступить місця реально-духовим та економічним інтересам.

Природний життєвий ієрархізм мусить знова вступити в свої права і особистості з більшим таланом та здібностями мусять заняти належні їм місця. Без духової аристократії не буде можна удержати життєвого порядку. Політичні партії та їх провідники стратять по найбільшій правдоподібності своє повне значіння — а великі провідники не будуть виростати з партій. Парляменти, які у своїм фіктивнім,

паразитарнім животінню є болячками на тілах націй і стра- тили всяку органічну функцію, вимруть зовсім. Біржі і га- зети не будуть опановувати життя. Громадяни не будуть організовувати себе на основі якихось фіктивних, політичних ціх — а на основі економічних, безпосередних, життєвих, професіональних, дійсних, реальних потреб — відповідних до сфери їхньої творчості та праці. Станові і професійні групи, цехи й корпорації мають велику будучність. Полі- тичні парламенти уступлять місця „річевим парламентам“, де будуть заступлені різні професіональні організації.

Новий політичний лад не буде демократичним, хоч бу- дуть у ньому заступлені всі суспільні верстви в далеко біль- шій мірі, ніж у демократії — яка є всім іншим, тільки не пануванням народа. В демократії панує не суверенний народ — а тільки представники буржуазії й капіталізму. Робіт- ництво і селянство буде мати визначнішу роль через від- повідні кооперативно-станові організації. Повстання нового громадянсько політичного устрою, нової держави є все про- цесом повстання нерівності, ієрархії, видіференціювання но- вих пануючих верств.

Дуже правдоподібне, що єдність соціальних новотворів у будуччині виявиться в монархічній формі. Маса самі бу- дуть бажати собі монарха. Але це буде новий тип монархії не подібний до монархій XVІІІ. і ХІХ. стол. Це буде рід синдикалістичної монархії зі зовсім новою соціальною стру- ктурою. —

Менше цікавим для нас є уступ про російську револю- цію. Бердяєв не дає ясного образу стану, який може витво- ритися на згарищах російської революції — він не вказує на шляхи, якими повинні ступати ці, які колись будуть по- кликані до відбудови російської руїни. В цій частині твору Бердяєва відчувається брак волюнтаристичного способу ду- мання, а все стоїть під знаменем іраціонального містицизму. Це не булоб може таке й лихо, але цей містицизм склоню- ється депо в бік специфічно- орієнтального пасивізму...*) Зовсім справедливі погляди Бердяєва про неможливість ре- акції, повороту до старих форм правління, на що надіються певні еміграційні круги: „революція це догнивання старого режиму — а з процесу догнивання — ані з цього, що цей процес завершує, ратунок не прийде. Він можливий тільки з повстання нового життя, нових форм життя“.

Про регенерацію певних нових класів та суспільних угруповань Бердяєв ясно на жаль не висловлюється. Хлібо- робська, класократична ідеологія йому на жаль незнана, —

*) Незвичайно ясну аналізу західно європейського волюнтаризму і східно-європейського пасивізму подає глибоко-поучаюча студія В. Ли- пинського: „Релігія і церква в історії України“ 1925. Народня бібліотека Америки ч. 17.

протівно він твердить, що нова незнана Росія народжується — а аграрна Росія гине.

Тут помітні є охльократичні черти російської психології. Те саме проявляється в характеристиці російського земле-власника, яку подає Бердяєв. Він констатує брак привязання у нього до землі, до власности, до посідання. Не можна також погодитися з поглядом, що цей брак привязання до рідної землі — і з ним сполучений брак патріотизму, брак традиційности — є наслідком метафізично-релігійної орієнтації у Росіян (Велико-Русів). Причини цього треба шукати в охльократичнім стартарщенім устрою Росії — який саме не допускав привязання до землі, не допускав до дійсного органічного розвою осілої нації та її всіх продукуючих верств і який не допускав вкінці до правдивого партіотизму та витворив „общерущину“. Натомісць знаменні є уваги Бердяєва, що коли християнська ідея не зможе розвинути своєї найбільшої активности, то атеїстичний комунізм візьме верх у цілім світі. Християнство нашої доби вертає там, де стояло за часів Константина і мусить на ново здобути собі світ.

Послідний розділ присвячений аналізу демократизму й соціалізму.

Демократія є екстремним релятивізмом, є запереченням всього абсолютного. Демократія не знає і не хоче знати правди, тому полишає вона голосовій більшості рішення про правду, — що знову рівняється запереченню правди. Вона хоче так устроїти суспільний лад, неначеб то правди не було зовсім.

Демократія повстає тоді, коли розпадається єдність національної волі, коли громадянство розбивається на атоми і коли віра народа, через яку доперва з народа повстає єдність — гине.

Ідеологія, яка проклямує суверенність волі народа повстає тоді, коли цієї волі народа вже нема. Демократія є ідеологією критичної вже, не органічної доби в життю соціальних проявів.*)

„Демократія є чимсь нестійким, їй бракує всякої органічної споености, єдности, тривкості. Вона знає тільки вічні переходові стадії. Демократія видає з себе парламентаризм найнеорганічніше явище, яке тільки собі можна подумати. З опозиції до здеморалізованої демократії народжується соціалізм. Чистий соціалізм (а не полусоціалізм у формі соціал-демократизму) різниться від демократизму тим, — що має певні яснійше очеркнені цілі і зміст. Він не є явищем чисто секулярним, наскрізь світським як демократія — але має певні сакральні, певні конфесіональні цілі: певну соціальну віру, релігію. Він заперечує існування свободи сумління

*) Іншими словами з демократії не повстають нації — а навпаки демократією кінчать!

і розтягає, подібно як церква, свою владу не тільки на людську фізичну, але і душевну чинність. Він не має характеру релятивістичного, як демократія — а характер абсолютний. І тим він зближується до теократичних системів, хоч у значінню негативним: „Конфесійна соціалістична держава хоче бути сакральною, освяченою державою, вона хоче за всяку ціну стати в світлі благодати, хоч не божої, то бодай діявольської.“

„Соціалізм є з крові й кости дитиною капіталізму — обоє стоять на тих самих основах і наповнені тим самим духом — а радше запереченням всякого духа й духовости в життю. Відвернення від християнства, зрада духовим основам і цілям життя провадять просто від капіталізму до соціалізму.“

Такі погляди Бердяєва про кризу суспільно-громадського життя. Коли однаке ці оба, нині ще поширені, світогляди демократичні і соціалістичні не в силі вивести нас з грядучої руїни — то який шлях, який світогляд вказує на будучність?

Після Бердяєва універсалістичний світогляд цей, який був поширений колись у середновічній добі, а який у відповідній модифікації мусить стати основою будучого життєвого устрою і соціального Космосу. Це називає Бердяєв „Новочасним середновіччям.“

На жаль образ цього будучого устрою у Бердяєва виступає ще не вповні, без рішучої ясности — хоч є в нім інтуїтивне відчуття цього нового універсалістичного світогляду. Натомість хто хоче його побачити перед очима своєї душі, того відсилаємо до „Листів до Братів Хліборобів.“ Вони не тільки доповнюють це, що не доказав Бердяєв, але дають много більше за це, — дають вповні, в суцільности ясний образ сього класократично-універсалістичного світогляду — який силою історичної кінченности ляже в основи будучого устрою зруйнованих суспільств.

Найгіршою формою неволі є сумнів, бож він позбавляє нас свободи, а разом усякої можливости визволення.

Рабіндранат Такур

Уряди установлювались все меншістю, що шукала влади, але ніколи більшістю, що шукала охорони.

Вворд

Чиж шляхотна національна гордість не наказує нам змагати до піднесення свого народу на високий уровень цивілізації і всебічної творчости, щоб від нас у майбутности брали так, як ми брали від інших і як сьогодні беремо? Чи то не є найкраще понятій обов'язок супроти людства?

Р. Дмовскі

Любов

Адам Хрістоф Зігмунд, господар „на неужитках“, косив траву. Що махнув скільки там разів косою, то мусів витягати брусok й гострити. З чола спливав піт. Насилу випрямлювався малий ростом чоловік, протягав долонею по ріденькому волоссі, то верхом руки по губах, то рівночасно, оглядаючися із острахом на боки, попід очі. Чи се були краплі поту, чи сльози? — Вони так і спливали по вогких щелепах. По хвилі зітхаючи замахнувся знову, щоби косити, а коса вдаряла об тверду траву, перемішану з вересом.

Птиці відправляли свою утренью. З вежі у долині ледви доносилися на горбок ще звуки годинника; сонце підіймалося понад верх, а з долин підіймалися ранішні опари. Адам Хрістоф перейшов між тоненькими покосами до куща тернини, розмотав клунок, який дала йому на дорогу доня і став поволі жувати сухий хліб, який час від часу промочував глотком „кави“. Пластинки ковбаси, на які позволяв собі при сніданні, вичислював собі старанно і вже задалегідь тішився, що сего кусочка вистане йому ще й на завтра.

Та проте дуже трошки й дуже несміло виявлялася ся радість, бо вона була взагалі добром, яке від десяти літ було звисне Адамові тільки з імени. Хиба що назвавби хто radoщами се так повне болю щастя, яке цвіло йому у дитині. Було се злиденне посілля сей двір „на неужитках“, а тихий, несмілий Адам Хрістоф був дуже вбогим чоловіком. Якщо тільки міг, то завсідги сховався від людей з дороги, хотів всі як добрі сусіди були щиро прихильні пильному, трудячому робітникові. Мимо сього злидні загнали його в тісний кут, а якщо бажав він із нього вирватися, то перед ним стовпом, розкарячений ніби грубезна вежа, ставав Герман Гінце, торговець худобою та кулак на все село. Попри нього не просовгнешся ні по доброму, ні силою. Сей держав його у скруті, а скільки разів підіймав свою вузловату руку, бідний мужичок „на неужитках“ корчився весь у собі.

Так то сидів він під старим терновим кущем і гриз спровола твердий хліб. При сьому висував наперед голову, а на його журою поораному лиці зазначувалася черта тривожного очидання. Адам Хрістоф ждав заедно і ся черта вставала разом із ним зі сну, разом із ним лягала й вечером спати. Зразу ждав він на се, коли то торговець вповість йому довг, а ось тепер вичікував хвилі, коли то він заявить, що проволока, яку вижебрав був мужик, уже скінчилася. Бач при сьому не ходило йому вже тільки про довг; тут ходило про його дитину, про Марію.

І знову потекло по його лиці, та сим разом не був се напевно тільки сам піт.

Мужикові відхотілося їсти. Ще більше похилилося смутком пооране лице, ще більша напруга зазначилася в очиданні.

Аж ось зпоза плечий обізався звінкий голос.

— Добрийдень! Треба признати, що й ви потрудилися доволі!

Сей, що говорив, був парубком у сусіда Зайдля. З роду мужицька дитина, та кругом нуждар. Був бач третім із чотирьох синів. Адам Хрі-

стоф знав добре його сімю. Вона ніраз не була заможнішою від нього, а що в останніх роках їм дещо покращало, то батько завдячував се чотирьом синам, з яких ніоден не зійшов „на боки“.

Радо бувби Зігмунд сказав хлопцеві яке ласкаве слово. Справді радо; бо й не можна було йому закинути нічого ні на волос. Ба, подвійно радо вчинивби се, бо знав, що про нього думає Марія, та що між ними є щось більше від сусідського „добрийдень“ чи „йди здоров!“ Та проте годі було. Привязь, на якій висів хлопчина, була сильна. Кожде добре слово з його боку мусіло ще затіснити її. Тому зляканий мужичок гадав, що кожде гостріше її дещо розплутає.

Страшне у сьому було те, що якщо ся привязь вільнішала по одному боці, то затискала ся по другому тим сильніше. А у сей другий кінець вплутана була його дитина.

Все таки не міг оставити хлопця без відповіді. Такого не втявби був ніяк.

— Шож, ніби так, — сказав, — працюється, доки змога.

— Зле виглядаєте! — говорив приязно голос із того боку поля. — Се, що ви взяли на себе, за багато на ваші сили.

— Для мене ні! — врубав Адам Хрістоф може ще різкіше, чим сам хотів.

Та ось хлопець приступив до нього зовсім близько й сказав отверто.

— Зігмунд, я вже здавна бажав вас про щось поспитати.

— Не питай! — відпекувався залякано мужик, — Не питай, іди собі геть! Погляди собі інших порогів. Мій за низький і — тут нагло похилився всім тілом до молодця, а його голос звучав хрипло, — і скільки дахівок на моїй крівлі, стільки в мене довгу. Егеж, саме стільки! Від коли вмерла моя жінка, бл. п. Анна Єлисавета, від тоді не було в мене ні одної доброї хвили, усе пішло як з петрового дня! Нема гаразду ні в худобі, ні в полі. І то вже більше як від десяти літ, подумай! Се довгий час, браґ. Торік, бачиш заяловіла телиця, сього року, бачиш, те саме з коровою. Так то, ось воно як! А ось тепер треба братися за діло.

Устав та пошкандибав по нивці й не запримічував сього, що мервив ногами накошені покоси.

А молодяк стояв і кивав тільки головою. Що старий дивачить, се знав уже здавна, але ніколи не гадав, щоби він одичів аж до тої степени. Він бажав було запитати старого, чому так часто збуває його короткими та прикрими словами, не більше! Бо, щоби старий міг йому відмовити, як що він буде уже міг прохати про руку Марії, сього годі було й подумати! Аж ось тепер не знав уже, що й гадати. Зі слів господара виходило одначе, що пропала надія на гарне майбутнє. Спровола відвернувся й пішов до праці на сіножать Зайдля.

Міжтим Адам Хрістоф знову вдаряв косою об траву та вересіль, острив косу та втирав очі. Горі горбком прилетіло вісім ударів годинника з вежі, коли нагло почув бідняга туркіт воза. Сей туркіт, се шуршання та брязк вмів відрізнити між сотнею других возів. Черта оживання на його лиці заострилася ще, та він не оглядався, лиш косив і гострив далі. Тільки не було вже що втирати. Сльози і піт просохли враз.

Торговець товаром Гінце дозволив коневі йти легким кроком крізь чудовий ранок. Була се бач злиденна коняка, що він запряг її до сво-

його візка. Вона втомлено й безрадно опускала голову долі і тільки люті удари батога заставляли її дещо швидше перебірати ногами, або хочби: пробувати чвалу.

Чоловік у візку важив щонайменше два сотнарі. Мов той пень розвалився він на сидженні та опірав грубі ноги об передню дошку. При скоках візка, потрясалися у такті товсті писки, а на грубому череві звеніли старі срібні талари об ланцюшок від годинника. Чи сей чоловік вмивався колинебудь, важко було сказати. Його рука не мала ніколи іншої краски як брудно сіру.

Прижмуреними очима глядів він моторошно на гарний літний світ. Коли побачив господаря при косовиці, заблимав у його очах огник злогобного вдовolenня. Густі брови стали зближатися до себе, аж зійшлися; він проковтнув напливаючу слизисту слину та поправився на сидженні.

— Вйо!

Глибоко притягнув віжками зубело коневі у писок. Звіря поспробувало декілька коротких скоків, а там повісило знову голову спокійно, покірно. Так і дотьопало до сіножати.

— Прр! Коняка станула. Торговець вичікував хвилину, та Адам Хрістоф косив далі. Тоді луснув Гінце з батога, а коли й се не допомогло, устроїв у рот два пальці і проймаючий свист прогомонів серед ранку. Тепер мусів уже господар повернути голову до дороги. Торговець кивнув на нього батогом. Був се короткий движок приказу. Адам пошкандибав туди, а Гінце глядів на нього жорстоким, холодним поглядом. Погляд сей прогнав з лиця мужика усю самопевність, у яку бажав було себе узброїти. Наче жаба, очарована гадюкою, підходив бідолаха, не вітався навіть, тільки стояв, наче поторощений, ждучи присуду.

Чоловік у візку змірив його згідно від голови до стіп, добув з горла коротко та хрипло слівце „Ха!“ а там і впалив злючий зір у сі стрівожені очі низше себе і приказав:

— „Сьогодні вечером о девятій будеш у мене!“

Ще раз поглянув згідно на злиденного чоловіка, відкинувся взад у візку та стягнув поводи.

— Вйо!

Візок покотився даліше.

Та Адам Хрістоф стояв наче прибитий до землі молотом. По хвилі дрож прошибла його так, що затрясся.

— Ти... ти худобо! — мимрив, вертаючи назад, а коліна так і вгиналися під ним. — „Ти худобо!“ А коса отяжіла так дуже, що мусів її відложити та сісти у траву серед сіножати.

Годину опісля прийшла його дочка Марія, щоби розкинути покосену траву до просушення. Була ніжна і дрібна, носила дві русьві коси віночком на голові і бігла швидко. При сьому карі очі слали погляди вітання на поле Зайдля, та ось і на її лиці стояв саме той вираз тривожного вижидання. Та він ще менше підходив її як батькові. Намість ясної, молодої радості життя якесь тривожне наслухування наче той мороз, що нівечить цвіти. Вона бачила теж під гнетом назначеного з ласки речинця, як її батько. Сих двоє людей відчужилися були від світа о много більше, чим се могло було оправдати самотнє положення

їхньої хати поза селом, і згодом здивачили так дуже, що ніодно словечко про поміч та спочування не стукало до чужих воріт. Усе своє горе несли вони виключно під кривлю своєї хати і воно розрослося у ній аж по ключиці, а то й понад хату аж під небо; розрослося воно й між травою на сіножаті й між колоссям на полі. Навіть перед Андрієм Вартманом, молодим парубком Зайдля, у якого жениханні дріжаче серце дівчини прочувало щастя, скривала вона свої злидні.

Саме у розцвіті придавлено дівчину. Усе в неї прозябало та бростилося, але не розцвіталось зовсім.

Коли побачила батька, сидячого на траві, також її проняла дрож наче се не пекло сонце з неба, а з долин напливав ледяний холод зими.

— Сьогодні вечером о дев'ятій маю бути у нього! — сказав батько.

Дочка задеревіла уся. Безсильно опали її руки здовж тіла, ноги вросли в землю, запалися очі.

Тоді Адам Хрістоф, який бачив горе дівчини, зібрався нагло на відвагу.

— Але я не піду! Хай пропадає й хата! Хай жере її сей прожора, сей жерун!

Та Марія Зігмунд знала добре, що думати про сю відвагу. Батько певно піде, а вона... буде мусіла піти за торговця заміж. Відраза стрясла нею так, що зуб заскакував об зуб. В її очах занялося ярке полум'я: Щож він зробить, якщо я його не схочу?... Одначе огонь погас саме так швидко, як занявся...

Наче важке каміння котилися години крізь довженну днину.

Адам Хрістоф та його дочка працювали мовчки. Сонце мандрувало по небі та переложило тінь старої тернини, під якою господар ще ранком поклав був свій клунок, на другий бік. Хліб висох до решти. Та вони не їли. Від села доходив сюди голос годинника, а кожний удар наближався о один крок до грізної хвили. Парубок Зайдля пішов домів, крадьки надходив вечір, наче треба йому було у довгої днини щойно відікрасти часинку на своє коротке буття.

Двоє втомлених людей дрожачи від внутрішнього холоду, пришкандибало у двері хати. У стайні домагалися звірята поживи. Ще раз прихопила обоє на коротку хвилину у своїх блаженних обіймах — праця. Та вкінці все було зроблене, а до дев'ятої було ще далеко...

Марія Зігмунд сиділа при столі, а вся кров сплила її до серця. Батько опер підлисілу голову об дерев'яну стіну позад себе, а свої кістляві бідолошні руки спер на стіл. Виглядало се, начеб він сам піддержував себе силу.

— Коби то ще жила твоя мама! — сказав врешті, підіймаючи очі до стелі. Він не ждав відповіді з уст дитини. — Так то так! Стільки то подій з того часу! Коли вона лежала недужа, а я не знав вже що робити, Гінце проходив попри поле і спитав:

— „А як там з Єлисаветою?“

— Погано! — кажу я. — Тут требаби лікаря і то розумного, та я не в силі його оплатити.

— Не можеж заплатити? — зверещав сей звір. — Як міг ти з нею женитися, коли не можеш платити? Невжеж вона має сконати тобі під руками?

А виглядав при сім наче вбити мене хотів.

— Відкіляж міг я знати, що воно до сього дійде? — спитав я, — а й наколиб ми були знали, то все таки непослухалиб були. Ти сього не розумієш!

— Ні, — ревів він, — сього не розумію! Ні! Ти з болота повинен випорпати гроші, але вона жити мусить. Ось що кажу!

І кинув мені під ноги гаманець із грішми.

— Ось на тобі отсе дрантя, тепер вилічи свою жінку, бо як ні, то піжру тебе разом із усім лахміттям, що на тобі. Я запишу се тобі у довг, Зігмунде! Заплатиш, коли схочеш, але тепер не дай жінці здохати як собаці, бо... Осьтак тяглося се три роки. Ані разу не звертався я до нього по гроші. За кожним разом кидав він мені їх під ноги. Таким робом мали ми ще маму через три роки і се було... так гарно! Коли померла, Гінце найшов мене на луці, як я клячав під терновим кущем, прибитий горем. Він полишив коня й візок на дорозі, наскочив на мене наче який дикун, мов огняні круги горіли в нього очі, а на лиці був так червоний, що здавалося, жили потріскають на ньому.

— Що сталося? — заревів. — Чому лежиш у грязюці і рипиш мов стара баба? Вона вмерла може?

Я потакнув. Тоді він копнув мене ногою так, що я полетів у куш тернини, а сам побіг геть, станув серед сіножаті і заревів! так, як реве хиба звір. — Так то було, Маріє, точнісенько так. От худоба не людина! Мені просто вмірати хотілося і я радо бувби вмер... Коли про все те подумаю, то... Та що тут говорити! Я сам не знаю, що маю казати.

Та проте Марія враз випрямилася, піднеслася зі своєї задуми. В очах миготіли огоньки, віддих став швидкий, а кров хлинула до лица.

— А другої днини? Як було на другий день? — питала.

— Другої днини? Він був у мене в хаті. Подумай тільки, у нас у хаті! Я не бачив його, як приходив. Коли я якось раз пішов до мами, що лежала у світлиці, він стояв там теж, білий мов та стіна. Вийшовши, узяв мене за руку.

— Ось тобі гроші, сказав. Якщо не поховаєш її, як має бути, а слухай добре, як засібну господиню маєш її похоронити, то... стережися, бо буде зле!

— Щож ти на се, дитино? Чи розуміла ти що зі сього? Чи не можнаби тут думати, що йому залежало на твоїй мамі? І то дуже багато мусіло йому на ній залежати!

— Так, тату, саме те й я гадаю! — була погідна відповідь.

— Так але опісля, дитино, опісля! — Пять літ і не спитав про мене. Я завсіди бажав було виплатити довг. Та чи я міг? Скажиж, будь ласка, чи міг я заплатити, чи ні?

— Ні, ви не могли, тату!

— Чи я позволяв собі на що небудь? Чи був я хоч раз у шинку?

Дівчина заперечила головою, а огоньки в її очах змінилися у спокійний, погідний усміх.

— Пять літ сидів тихо і ось нагло наче якийсь чорт вселився в нього. Кличе мене раз, кладе мені перед очі бумагу і пита: „Годиться рахунок, чи ні?“ Був се цілий доженний спис, а скрізь було записано де

і скільки дав був мені. Біля тернини о п'ятій вечером, на луці ранком о дев'ятій, усе годилося. „Так,“ — каже він, — „тепер підпиши!“

— Милий Боже, — кажу я, — таж се більш, чим варта уся моя мізерія, яку хотівби лишити Марії.

— Може бути, що се дрантя більше не варта. Щож я тому винен? Пиши! Мусить бути лад і у сьому!

Я підписав.

— Так, — каже він далі. — Порахуємося, коли прийде слухний час. А скільки то твоїй дочці?

— Шіснацять літ! — сказав я.

— І знову минуло чотири роки, а він не давав знаку життя. Та минулого року зажадав від мене, щоби я віддав тебе за нього. Він хоче бач на тобі женитися. Дитинко, я гадав, що небо валиться. Та я за-сміявся і сказав, що з таких річий годі жартувати, але бачив добре в його очах, що се не був жарт. Він глянув на мене, наче вбити хотів мене зором.

— Жарт! Або гроші з відсотками, або... дівчина!

Тоді я прохав ще про рік проволоки. Він глянув на мене. „Скількиж її тепер? Двацять літ? Ну, гаразд, хай буде рік! — А сьогодні... дитино, я віддам і нашу хатину і поле і луку і корови!..“

Голос Адама Хрістофа заломився, він сидів як перше з лицем, поверненим у гору.

— Усе віддам радше, хотяй як мені сього жаль. У сій хаті прийшов я на світ і ти і тут бачу я заєдно перед собою твою маму! Та я усе віддам — тільки тебе ні!

— Тату — спитала дочка та гладила роздратованого батька по руці, а як то було з памятником на гробі мами?

Мужик відняв голову від стіни і похилився на перед себе, з виразом задуми на лиці.

— Як се було? Бачиш, я сам не вмю собі сього як слід зясувати. На тому самому місці, що сьогодні приступив до мене, витягнув з кишені карточку і спитав мене: „Чи ти зробивби се саме так?“ Я прочитав картку і сказав: Егеж саме так зробивби я се. Саме так бажаю я покласти памятник моїй жінці.“ Тоді він видивився на мене. „Я по-стараюся про памятник,“ сказав і чотири неділі опісля камінь був уже тут і лежав на нашому подвіррі. Такий гарний, великий, дорогий камінь!

— А чи він його теж записав?

— Ні! — щож я маю про се думати, дитино? Чи не можеш мені помочи у сьому?

— Може бути, тату. Та пока не знаю ще сама.

Годинник пробив дев'яту. Адам Хрістоф повалився на стіл та з обох боків вціпився грани стола. „Дев'ята!“ Він плакав як дитина. „Ось тепер і піду, а завтра — завтра мемо глядіти, щоби хто за простибіг дав нам шматок хліба, та щоби ми мали хоч над головою кривлю.“ Та ось перед ним станула дочка; з її лица зчезла уся жура. Наче пророкиня стояла так перед ним, з широко розплющеними очима. Її погляд був глибокий наче ся безодня, простий, отвертий, без тіни дріж, усміхнений наче крізь сон у мрії.

— Останьте, тату, я піду сама!

Весь у дріжаках пригорнувся до неї батько.

— Заки позволю тобі піти... ох, сам не знаю, що зроблю!

— Заждіть на мене, тату. Я швидко вернуся.

Взяла його за руку та глянула на нього приязно, щиро.

— Він жеж не хоче від вас нічого, він хоче мене. Позвольтеж мені з ним побалакати. Не бійтеся про мене, батьку, я швидко вернуся.

Прибитий горем чоловік, який усе життя був усім тільки не героєм, вдарив головою об стіл і заплакав. Марія побігла сходами на горище, а там і вернула швидко. Сінешні двері замкнула за собою зтиха.

Широко розперся торговець товаром у старому, зужитому кріслі перед бюро. Від добув із кишені важкий золотий годинник, надавив пружину і відкрив покриву. За п'ять хвиль дев'ята. Жорстока розкіш вирила глибокі риси довкола його уст. Свій кулак, схожий на великий ковальський молот, поклав на верхняк бюро, а його очі вдивлялися у темно брунатне дерево. У нього будився гнів. Жорстокі брижки виглядалися, та ще глибше ворювався плуг гніву у лице. А гнів більшав, ріс, доспівав до дикого вибуху. Гінце зірвався. Заскрипіла долівка під його кроком, у повітрі розмахував кулаками.

— Вона могла мати рай на землі, а сей дрантюх дав її згинуті. Він повинен був навіть із гразюки добувати золото, повинен був поставити для неї хату мов палату, не то що. Та він тільки рипіти мистець. І я заплачу йому як слід за се, що вона мусіла так швидко відійти, а як довго жила, немала нічого крім сухого хліба та жури.

Швидким рухом виняв із кишені годинник і оторопів. П'ять хвиль по дев'ятій! Невжеж він не явиться? Невжеж він важиться перший раз у життю ставити опір, виявляти у перве волю! Сутуловатий великан сопів від досади.

Ось стукає хтось до дверей сильно, коротко. — „Прошу!“ — аж вікна зазвеніли при сьому слові.

Перед ним Марія Зігмунд, бліда та без страху, з якимсь далеким, несвоїм та легким усміхом довкола уст.

— Чого тобі?

— То ти питаєш мене про те, ти, що саме бажаєш моєї руки?

— Про се балакати му з твоїм батьком.

— Ні, ось і минув рік. Я вже повнолітня, як ти сам того бажав.

— Чого я там бажав?

— Щоби я сама була повнолітня і могла хотіти або ні.

— Відкіляж ти се знаєш?

— Я ще й не таке знаю!

Великан давить поруча крісла, а рука дрожить. На його лиці малюється велитенська внутрішня боротьба. Він ковтає слину, важко переводить дух, а піт орошує чоло. Ось перед ним вона — саме така як тоді — перед більш як двацять літами — стояла перед ним. Саме така бліда і дрібна, саме така чиста та сильна.

— Що саме... що ти ще знаєш?

— Сідай! Ось і я сяду. Днина бач була важенька.

Гінце послушав. А Марія Зігмунд видобула з кишені маленьку золоту запиночку й поклала перед ним на верхняк стола.

— Чи знаєш ти се?

— Отсе? Ні! Що мене обходить те дрантя? Хтож знає, де ти се видобула?

— Се лежало у маминій скрині на самому споді.

— Я не знаю сього зовсім!

Дівча всміхнулося.

— Чомуж робиш себе ще біднішим, чим ти є на ділі?

Торговець просто заревів:

— Бідний? Я... бідний?

І здавалося, начеби уся його дика досада злетіла зі скали в діл, та розторошилася,

— Так, ти бідніший за нас; бож у нас було колись те, чого ти бажав. Так то воно, бачиш, і є. Я знаю се і саме тому я тут. Та ти не станеш мститися на батькові.

— Що. я?.. Не мститися? — Його рука пересунулася швидко по вогкому чолі — Саме тому пімщуся і то сейчас!

Бажав повстати з місця.

— Позволь, поговоримо!

— Не говорю більше!

Опав назад у крісло, а по хвилі проворчав знову.

— Ось гаразд, ти тут. Отже кажи: так або ні!

— Се зависить від тебе. — Довго тревало, заки я про се дізналася. Бо як моглаб я на се впасти? Та я знаю се, відколи, — тут притих дещо голос Марії, — сама когось люблю.

— Так? То ти когось любиш? — Гінце засміявся нервно. — Тим краще!

— Так, люблю когось, хто так само вбогий як мій батько. Се знову те саме, що з моєю мамою.

— Точнісенько! — сказав Гінце злючо. — І ось я теж тут.

— Як і тоді!

— А чи він теж такий блазнюка як твій тато?

Зі смутком глянула Марія Зігмунд на торговця.

— Не знаю, чи він теж так слабосилий як мій батько, та хотяйби й так, я таки пішлаб за нього.

Торговець закліпав очима. Се з темних глибин заблимали іскорки світла. Саме ся тайна, яка повалила його вже раз, виростала ось перед ним велитнем та кидала на нього тінь, підчас коли світлий бік повертався до кого другого.

Дрожачи всім тілом, поклав руку на поручча крісла.

— Скажу тобі щось, дівчино..

— Ба ні, перш за все скажу я тобі!

Він стогнав та лютував.

— Не перетягай струни, кажу тобі!

Марія усміхнулася нишком.

— Можеш робити, що хочеш, а таки не переможеш сам себе до решти. Моя мама стоїть біля тебе, так як стояла завсіди.

— Святий Боже! Длячого я вислухую усього того? Більш чим десять разів вивласнював я всю хату, одного за одним викидав я на вулицю, а ось тепер сиджу й позваляю, щоб ти мене дратувала, не беру та не викидаю тебе геть!

— Бо ти не можеш сього вчинити, погадавши, що саме так сиділа колись перед тобою моя мама.

— Так! — закричав чоловік. Він шалів, сходяв із ума від подраження, яке загуділо ось ніби вибух вогню. — Так, так, так! А грімкий удар у власну грудь товаришив кожному „так“.

Марія Зігмунд поклала руку на його варварський кулак.

— Бідний з тебе чоловік! Жаль мені тебе дуже! Страх, як дуже мусів ти любити мою матусю!

Без страху взяла дівчина в свою руку корчево стиснений кулак та повипрямлювала пальці.

— Ти знаєш, як було жаль моїй мамі, що мусіла дати твоїй любові вигоріти самотно. Та не знаєш сього, як прикро було їй се, що ти уникав її, тікав від неї, коли вона бажала подякувати тобі за се, що ти зробив для її найблизчих.

— Дівчино! — Герман Гінце враз втратив усю тугість духа. — Дівчино... відкіля знаєш ти те все?

— Може бути й тобі коли лучилося таке, що ти багато ліг продумував над чимсь, а таки не міг його розчовпати; ось нагло ні відси ні відти поняв ти все як слід. Саме так було воно й у мене. З року на рік був ти важким тягарем для батька й для мене. Я завсіди питала себе, чому ти нам так допікаєш і вважала тебе чорнішим, від чорта, гіршим від лиха. І ось тоді стало мені яснішим, коли батько розказував, як то ти дбав про мою матусю, як ти з надмірного горя кинув батьком у тернові кущі, як то ти був на другий день біля небіжки і поставив її пам'ятник. Не було се нічого нового. Все те чула я вже десять разів. Але сьогодні, коли горе справді стало непереможним, прояснилося мені все і ставало згодом щораз то ясніше. Милій Боже, — погадала я, — сеж не є ніяка злючість, сеж тільки любов! Раз не могла вона гріти серця, тому захотіла спалити все довкола; не міг чоловік любити, тому хоче завдавати терпіння! Наче добрий Бог поставив перед мене драбину і я стала спинатися по ній в гору, почавши з нинішньої днини. Щораз висще підходила я по ній, а довкола ставало щораз ясніше. Я побачила перед собою мою матусю, як то вона балакала про своїх найблизчих і про тебе. „Се добряга!“ — казала вона і то нераз. А часто казала також: „Бідний се чоловік!“ Се було більш чим десять літ тому і мені вилетіло се з пам'яті. Сьогодні все вернуло знову. Глянь, сю запинку часто мала я в руці, та не думала при сьому нічого. Аж сьогодні відгадала я, що значать букви Г. Г. Якщо моя мама булаб подумала, ти певно не жадав би був звороту грошей від тата. Ти не хотів сього навіть коли вона померла. Довгі часи боровся ти зі собою. Та ти не мав нікого, з ким міг би побалакати. Тому заблукався ти й забавав покарати батька за щось, чого він тобі не заподіяв. Щораз більше шкалувався ти сам у собі і вкінці справді погадав, що не любив ніколи моєї мами. Ще після смерті гадав ти справити її біль, завдаючи його татові чи мені. Щож вчинив тобі батько? Нічого! Та ти не можеш йому простити, що мама мусіла любити його більше чим тебе. Важко жилося їм обоєм і горе зробило мого батька несмілим наче дитина. Та все таки одного не в силі ти вимазати, а саме, що сих двоє були колись

щасливі. І саме сього не хочеш йому простити. Сеж тільки одна горяча любов вчинила тебе таким нещасливим.

Глибоко похилилася на груди голова торговця. Спровола підіймав очі.
— Щож тепер?

Марія Зігмунд стояла перед ним спокійно, твердо та привітно.

— Тепер я бажаю вчинити те, чого не могла моя мама. Я хочу... віддатися за тебе. Ти не можеш мене присилувати. Ніхто бач не може сього, навіть батько. Не роблю я сього на те, щоби удержати за батьком злиденну хатину, а зовсім свobodно — я хочу.

Тяжко підійнявся великан, витягнув висувку зі шафи, виняв з неї бумагу, перешукав їх, а найшовши, видобув одну з них, подер її на кусочки. кинувся знову на крісло й накрив лице широкою рукою.

— Навіщо ще ждеш? — спитав глухим голосом зпоза руки. — Твій батько не має вже в мене довгів.

— Завсіди будемо їх мати!

Гінце відняв руку від лица.

— Дівчино, усе кинули ви мені під ноги, любов і ненависть. Вчини хоч одно і не кидай мені до ніг ще й останнього!

Тоді Марія взяла його руку сховала у неї своє лице. А великан похилився над нею:

— Йди домів, Маріє. Ти й твоя мати за сильні для мене. Не мені рівнятися з вами. Я старий чоловік, а від двадцять літ довкруги мене було темно. Поганий був се час, вір мені! Ось тепер добре мені стало, коли ти прийшла до мене мов те світло і я задержу його. Та доволі сього на тепер. Йди домів. Я мушу остати сам зі собою. А се, — тут указав на малу запинку, — возьми зі собою назад!

Цілу ніч горіла лампа над його головою. А ранком чоловік сей довів до ладу усе черепа свого життя. Під усім тим хламом найшов він одну чудову і ненарушену жемчужину, якої й не надіявся. Вона не сяла яркими вогнями, та проте була рідною сестрою сієї, що то поторощена світилася між черепам. Жемчужина чиста й ціла, яку держав у руці, світила тихим, теплим блеском і звалася сама так як і ся поторощена — любовю.

Звичка довіряти своїм силам, звичка не оглядатися за нічим, що моглоб нам допомогти, витворила в нас здатність особистої підприємливості і здатність правити у краях нецивілізованих.

Льорд Гольден

... Ідеали — це одинокий цілючий лік на склерозу. Ідеали все сильніші, ніж механічні сили, про невідпорну владу яких хоче нас переконати історичний матеріалізм.

Др. Кернерштайнер

Нарід, що має всю снагу, всі здатности, потрібні до широкого самостійного державного життя, не може жити лише „підклюванням“ мови й національної культури, бо то грозить в остаточній консеквенції тій мові і національній культурі.

Р. Дмовскі

Шов і Честертен

Пані М. Стіфензен докторизувалася на одному із американських університетів на основі праці «Фільософія Бернарда Шов» і один примірник її переслала сучасному лавреатові Нобля. А цей одержавши його відписав: «Ви є справді молодю, дуже зручною блягеркою... Будете колись славною журналісткою... Всього найкращого...»

Шов¹⁾ є високий, худий, ніколи не їсть мяса, не уживає алкоголю, не п'є ні кави ні чаю. Ненавидить вівісекції, щеплення віспи й Шекспіра. Цьому останньому не може дарувати, що він у своїх писаннях не створив заокругленого погляду на світ. Бо після Шова обов'язком письменника є вказувати нові шляхи а відмалювання явищ чи опис подій не говорить нічого. І тому Шов є противником і ворогом краси стилю і лірики, бо в творі мистецтва провідним мотивом повинна бути конструкція думки в певному напрямі, тенденція.

Шов уродився в Ірляндії; по предках одідижив еготизм, котрий не дозволяє йому про нікого іншого говорити тільки про себе й дотеп, дуже часто блазна. Але коли він «бавить товпу» то не робить це задля забави — навпаки сміх для сміху, взагалі якенебудь мистецтво для мистецтва уважає ганьбою, річку негідною правдивого письменника — його жарти й його сміх це тільки принука для людей, бо він передусім є тенденційний.

Шов є з переконання матеріалістом, колективістом і завзятим ворогом романтизму. Спершу був театральним і музичним критиком, відтак пробував писати повісти, але популярність і славу здобув драмами.

Основа першої його драми була чисто соціалістична: тисячі тисячі людей жиє з винайму нуждарам брудних, темних кімнат за дорогі гроші. Чи мають вони до цього право? І далше: чи вільно жити з проценту?

Шов призадумався над тим проблемом у драмі «Доми вдівців» («Widowers Houses») і став від тоді боротися проти капіталізму зокрема а сучасного устрою суспільности взагалі. Рівночасно замічено в першій драмі Шова характеристичну прикмету: автор своїх героїв ні любить ні ненавидить. Начастіше їх осмішує або підлій людині вкладає в уста дуже милі й моральні фрази.

Одначе другу протикапіталістичну драму «Професія пані Варрен» поліційна цензура пуританської Англії заборонила. Заборонила, бо зрозуміла правдиву основу штуки. Пані Варрен є жертвою життя і християнської моральности, котра після Шова стоїть на услугах злого суспільного устрою й її професія, себто вербування молодих дівчат до публичних домів є тільки формою капіталістичного промислу (тим більше, що один із капіталістів фінансує цю професію) а розвиваючи далше думку — супружество є формою проституції...

Дійшовши до такого заключення треба було знайти якийсь лік. Шов одначе вернув щойно пізніше до розв'язки цієї проблеми — по

¹⁾ W. Tarnawski: Z Angliji współczesnej, Lwów 1927. стор. 222—378.

останній такий яркій і драстичній драмі як «Професія пані Варрен» наступив цикл погідних штук Шова²⁾ й щойно «Чоловік і надчоловік» (Man and Superman) рішають це питання.

«Чоловік і надчоловік» це властиво фантазія на тему Дон Жуана й у штуці герой і теоретик соціалізму є жертвою жінки. Але вдіта в таку форму штука має глибшу основу; тут є лік а радше перспектива такого суспільного устрою, деб усі люди були задоволені: словом треба впровадити соціалістичний устрій, але він тоді тільки буде справді корисним, коли люди будуть інші — треба випродувати надчоловіка — щойно тоді соціалізм примінений до життя, дасть позитивний вислід.

Аджеж сьогодні (у штуці зазначено) є стільки соціалістичних націоналістів і національних соціалістів, стільки відтінків, заломань, категорій, ріжниць — і тому сьогоднішній соціалізм (примінений до людей) не має ніякого хісна й ніякої будуччини. І Шов, з одної сторони випродуковуючи надчоловіка, себто видаючи засуд на соціалізм, з другої сторони оскаржує капіталізм, що він іде ріжними дорогами до здобуття своєї цілі: винаймлюванням кімнат бідакам за грубі гроші і фінансуванням професії пані Варрен і навіть бандитизмом...

Шов від 27 р. життя є соціалістом, але Шов не вірить в догматичність Маркса. І тому Шов написав драму «Майор Варвара», де доказує, що одна з кращих чеснот а саме милосерде сьогодні не тішиться успіхом і, що найголовніше, герой цієї драми Андершефт є циніком, виголошує гимни в честь гроша й динаміту й говорить, що найбільшим злочином на світі є нужда! І Андершефт, хтоб повірив, говорить устами Шова!

«Нема ні добрих людей ні злочинців... Шов завжди повторяє, що на світі нема ні добрих ні злих, злий є тільки устрій суспільности а причиною того зла є християнство зі своїм поняттям вини й карі.

А Андершефт є уосібленням життєвої сили замість Бога. Андершефт створює для пролетаря можливість існування, він є свого рода надчоловіком для котрого не існують моральні права, він дуже часто виголошує противні собі теорії, негативні думки, але він зближує людство до ідеального устрою.

І розвиваючи свою теорію надчоловіка, Шов попав у суперечність із давнішими своїми поглядами — дійшов до висновку, що реформа людства вийде від одиниць, надлюдей, котріж знова уживатимуть до цього поганьбленого й виклятого капіталу.

Шов поблудив а завели його на мавівці матеріалістично-соціалістичні міркування. Мрією є переміна капіталу на добродійну могутність і мрією є цілковите його знищення. Тільки в мрії можуть існувати нездеморалізовані величезними богатствами одиниці і їхня матеріальна сила надлюдей.

І до своїх поглядів, так сильно зазначених у цих двох штуках, Шов уже не вертає, а о скількиж вертає, то тільки уривково, фрагментарично. Оригінальні свої думки Шов уже висказав і ряд його драм має завжди ту саму молодечу силу сатири, гнучкість дотепу і навіть оригінальність тем, одначе оригінальності поглядів уже не має. Шов

²⁾ «Шоколадовий воячок» гравий з успіхом на укр. сцені у Львові (правдива його назва «Оружжа й людина»).

вичерпується і на старість стається невиносимо балакливим і нудярем. Починає вірити в догми марксизму, на кожному місці повторяє, що всі страхиття большевицької Росії це видумки капіталістичного світа, доходить до висновку, що кожному вільно бути комуністом, але націоналістом нікому, видає дуже ефектну, але з фальшивою історіософією і якими анахронізмами сатиру на християнство ХХ в. і на вдачу людини »Святу Йоанну«, і признає: »мало вже піску в моїй клеписдрі«...

* * *

Контрастом до Шова колективіста, ворога романтизму, матеріяліста є Дж. К. Честертен, фанатик особистої власності, романтик і католик. Честертен є низкий, грубий, на кожному місці глузує собі з антиалькоголіків, дуже часто дає доказ своєї сильної голови й так само як і Шов ненавидить нинішнього устрою світа, мистецтва для мистецтва й капіталізму. »Я перевів більшу частину життя на критикуванню й опоганюванню сучасного устрою й уряду моєї вітчизни. Уважаю це найбільш патріотичною річчю здорово думаючої людини«. В »Літаючій коршмі« коршмар співає »пісню проти пісень«: »а пісня про Красу, Мистецтво, Любов є смердячою піснею. Виведе тебе в поле, стягне тебе з висот і за життя віддасть твою душу на погибіль«.

Світ є злий, значить треба його направити. Але бурити не треба: треба задержати те, що добре; відновити, воскресити це, що було добре. Проти капіталізму висунути приватну, дрібну власність і тоді о скільки кожний щось матиме, то не буде визиску.

Але Честертен є романтик, він тужить за ельфами, русалками; в часах цієї культури механізму із забиванням індивідуальності він пригадує собі середновіччя з його простою, наївною вірою в баляди...

Честертен є загорілим націоналістом, але він гордить таким націоналізмом, котрий інших чи то атакує чи негує. Підчас полуднево-африканської війни боксувався Честертен з якимсь імперіалістом на вулиці й цей епізод закінчився для нього розбиттям носа! Він є патріотом, але для нього Англія без християнства не є Англією. Найбільшим злом наших часів, джерелом усіх наших нещасть, злочинів є брак віри. Це основа творчости Честертена, його провідний мотив.

І тому він виступив проти одушевлень Шова Ібзенем у своїх »Єретиках« (The Heretics 1905) кажучи, що нема в ібзенізмі головних чеснот, нема у нього ідеального чоловіка. Брехня руйнує в »Підпорах громадянства«, але й правда нищить у »Дикій качці«...

А Золя? Він »ширить моральність в такому значінню, як її поширює кат чи сатана«... Поступ? Як може бути поступ, коли люди сваряться: чи »майбутність полягатиме на збільшенню чи зменшенню установ; на поширенню чи обмеженню свободи; на остаточній злуці власности чи на її знесенню, чи половий гін буде найбільш здоровим при дівичім удоховленню чи при звірячій свободі, чи маємо з Толстоем любити кожного чи з Ніцшею нищити кожного«... Всі означення це абсурд. Світа не можна трактувати як мешкання, котре винаймається, бо людина входить у життя, не застановившись чи загалом варто жити. І тому Честертен дуже любить казки, бо із них він довідався, що часто треба виповнювати прикази не розуміючи їх, в противному випадку станеться нещастя. »Не в тому річ чи цей світ є надто сумний, щоби

Його любити чи надто веселий, щоби Його не любити; річ у тому, що коли любити річ, то її веселість є причиною, щоби її любити; а її смуток причиною, щоби її ще більше любити»...

Але любити треба трансцендентно, без земської причини й цей трансцендентний момент є джерелом розвою людства: «ідіть до найтемніших початків цивілізації, а побачите, що її коріння сягають якогось святого каменя або якоїсь святої керниці... Люди не любили Риму, тому що він був великим, але Рим став великим тому, що його любили»...

І Честертен поволи, поступово приходить до висновку, що люди спершу створили свята для Бога а відтак переконалися, що створили їх собі, поволи приходить силою власного розумування до заключення, що він є християнином:

«Мученик це людина, що так високо цінила це, що є за нею, що забула про своє особисте життя. Самовбийник, це людина, котра так низько цінить все це, що є поза нею, що хоче на раз усе покінчити».

І Честертен тут зрозумів, що іменно християнство так завжди розрізнявало ці два типи позірно до себе подібні: «Один чоловік погордив життям; був такий добрий, що його кости могли спасати міста перед заразою. Другий погордив життям; був такий злий, що його кости могли згانیти кости його братів». Честертен почув під ногами твердий шлях і почувачи конечність злуки оптимізму з песимізмом «полюбив світ не віруючи йому» й став християнином. «Християнство... зробило межу між тим, що вмирає для життя а тим, що вмирає для смерті... християнська відвага є погордою смерті противно хінській, яка є погордою життя».

І Честертен станув по стороні католицизму проти протестантизму, бо цей видвигає розум над почуванням і виповів війну безвірю, видаючи повість «Куля і хрест»¹⁾ (The Ball and Cross).

* * *

Д. Б. Шов і Д. К. Честертен, перший в товаристві Г. Д. Ввельса правдивого соціаліста й фанатика науки, другий серед партійників думки Г. Белльока і Р. Бензна репрезентують два літературні, ворожі собі табори о соціальній основі. Шов агітує, Честертен кидає думки, оба хочуть перевести реформи, оба тішаються величезною популярністю дякуючи лискучости їхнього стилю і смілости парадоксів; і обох дякуючи тійже смілости парадоксів не трактують поважно. Їх читають, бавляться їхніми думками, одушевляються стилем. Одначе їх погляди не промовляють до душі читаючій публіці... Шова люблять за його іронію і сатиру ті, котрим не подобаються його думки й його погляди сховані під плащем стилю. Може ці ідеї подобалисяб іншим, та воми одначе не мають сили відгорнути плаща й перенятися ними.

І є знову люди, що кохаються в парадоксах Честертена, але його міркування про зло нинішніх відносин викликає їм усміх на уста, бо матеріальна культура нинішнього дня їх впозні задовольє. А іншим його міркування не промовляють до душі, бо вістря їх є звернене проти них самих.

¹⁾ Апотеозом католицького духовенства є три збірки оповідань в стилі Конен-Дойля, котрих героєм є о. Бравн. Кілька із тих оповідань появилися у минулих чч. нашого журналу.

До нового світогляду

(Культурні недостачі і культ письменників).

I.

Світогляд новочасного українства довгі роки розвивався у крайно схиблених напрямках. Не було у нас тягlosti культурного розвитку, не витворилася також здорова історична традиція. Культурні почини різних століть гинули безслідно: здобутки княжих часів знищила татарщина і польщина, ренесанс міщанства XVI в. пропав у задушливих міських мурах, почини нової державности обмежилися на невелику територію лівобічної Гетьманщини, своєрідна католицько-консервативна культура, витворена уніятським духовенством, по занепаді унії звузилася до меж Галичини і тут затратилася серед супротивних хвиль... Майже кожде українське покоління мусіло починати культурну працю наново, від початку, не знаючи або не розуміючи надбань своїх предків. У найгірших відносинах творилася нова українська ідеологія в XIX в.

Культурні цінності попередніх століть — княжої епохи, відродження XVI-XVII, Гетьманщини, — цінності, на які ми тепер можемо покликуватися і в яких знаходимо піддержку для наших нових змагань, тоді були у повнім забуттю, незрозумілі і неоцінені; молодше покоління бачило у них тільки мертвеччину, нічим неінтересну, яку треба було знищити, щоби творити життя на нових основах. Нових основ шукано зразу в народі. Вихованці романтизму думали, що в народніх низах знайдуть і готову літературу, і філософію, і історичну традицію, і всесторонні вказівки, як уладити громадське життя. Але ся наївна віра не оправдалася. Нарід переховав тільки розбиті фрагменти культурного минулого, нечисленні zdeформовані відломки, що затратили давній зміст серед нужди і варварства суспільних низів. Зневірені сею невдачею наші реформатори звернулися куди инде, на захід, щоби звідтам пересаджувати до нас вищу культуру. Але й тут схибили дорогу. Не звернулися до справжніх скарбів західної культури, не шукали їх у католицькій церкві, в серйозній науці, в консервативно-державницькій ідеології, а стали спроваджувати до нашої бідної країни товар найдешевший, але найбільш крикливо рекламований — радикалізм, соціалізм, анархізм і які там ще були імена тих модних „ізмів“. І так український нарід, якого головною суспільною основою були селяни-середняки, а інтелігенція складалася переважно з духовенства й урядництва, — прийняв ніби „поступову“ західно-європейську ідеологію, якої прикрасою були соціалістичні теорії, протихристиянська агітація та крайній „радикалізм“ у всіх зверхніх проявах.

Теперішнє молоде наше поліінне ясно бачить, які хибні були почини нашого національного розвитку і пильно шукає нових ліпших шляхів для української нації. Звідси походить ся загальна зневіра до крикливих радикальних клічів, а на-томісць зворот до поважних студій, до католицької церкви, до консерватизму, що чимраз сильніше слідно серед молоді. Але наша ідеологія і культура ще страшно засмічена „по-ступовими“ набутками і багато ще треба буде нам вложити праці і труду, щоби викорінити з нашої землі ці різнородні буряни, що буйно розцвили завдяки нашій несвідомости і байдужности.

II.

Перелім у думанню сучасного нам покоління проявляється чимраз більше у різних публікаціях, що виходили в останніх роках. Всі пам'ятаємо, яке вражіння викликали випуски „Хліборобської України“, в яких перше почалася пропаганда державницького консерватизму, особливож поміщені там „Листи до братів-хліборобів“ Вячеслава Липинського. Богато дуже інтересних помічень про минуле і сучасне української культури дав проф. С. Томахівський у берлінським „Літописі“ та львівській „Політиці“. Тепер тим, що працюють над виробленням свого світогляду, можемо поручити невелику, але важну брошуру „В. Лукича: Іван Франко, — кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника“ (Філядельфія 1927, 19 ст.)

Автор, що скривається тут під псевдонімом, се один з визначних українських публіцистів, що проживає у Парижі, як видно із його поглядів — католик і консерватист. Свою студію він посвячує проблемі — чи вказане є ширити культ Франка?

„Чи Іван Франко був одним із тих Великих Мужів, які повели людство або тільки свою батьківщину на нові шляхи до матеріального або морального поступу, — які зробили людий щасливішими, навчили їх краще орудувати силами природи, силами націй і силами душ власних — і які заслугують собі культу?“

„Чи був, чи справді був Іван Франко одним із велитнів волі й діла, розуму й чуття, уяви і слова? Чи був тим, що народи називають „генієм“, героєм, тим, що старинні Греки називали „пів богом“, тим, кому вони будували жертвенники і храми, себго творили і ширили „культ?“

„А далі — яке було становище Франка до християнства і католицизму, до церкви і віри?“

Вже із сих перших слів видно, що автор ставить ся критично до діяльності Івана Франка. Се не перший раз появляються в українській публіцистиці остереження, щоби занадто швидко і легкодушно не пропагувати всенароднього культу письменників. Загально відомо, що противником

такого культу був Михайло Драгоманів. У своїй розправі „Шевченко, українофіли й соціалізм“ він виступив дуже різко проти містичного культу Шевченка як національного пропрока, який починали тоді ширити галицькі народовці. Драгоманів виказував суперечності і прогалини у світогляді Шевченка і писав: „Критично-історичний перегляд життя і писання Шевченкового може багато чому навчить українлюбців і почасти українських громадивців. Перш усього він навчить, що „Кобзар“ є вже річ пережита, — ein überwundener Standpunkt, як пишуть Німці. Та мало того: „Кобзар“ багато в дечому є зерно, яке перележало в коморі й не послужило як слід і в свій час, коли було свіже, а тепер вже мало на віщо й годиться...“

До того самого питання про культ Шевченка повертається Др. С. Томашівський у статті „Трагедія Драгоманова“ (Політика 1925, ч. 1). „Як пояснити собі незвичайний факт, що поет без завешеного національно політичного світогляду, живши переважно не в Україні, до того життям ненормальним, людина високо талановита, одначе з уривковою освітою, до громадянського життя й діяльності мало пристосіблена — могла стати головним творцем покійної української національної ідеї? Безперечно, у значній мірі тайна його успіху лежить у безсумнівній вищості його поетичного таланту над усіми сучасниками й наслідниками... Та сам поетичний геній не виявляє остаточно небувалої у світі національно політичної ролі Шевченка. Причина сьому успіхови більше мабуть у тому, що Шевченко типовий східно-європейський народник. Його ціль — не підем людини з житейських низів пасивного сірого життя на вершини повної самосвідомості і всесторонньої активності, тільки навпаки: він знижується до рівня селянської маси, її техніки, почувань і бажань, підслухує і підхоплює їх (се вже Куліш замітив) та складає з них своє скромне євангеліє, закликаючи йому на службу всіх тих, що сим чи тим способом піднялися понад рівень маси... Незвибагливість, рідність й емоційний характер сеї філософії запевняли Кобзареві скору і широку популярність, не вимагаючи від своїх вірних нічого більше як тільки сентиментальної любови до землі і мови.

„Для перетворення безформної селянської маси у новочасну європейську націю, сього всього було мало, дуже і дуже мало. Коли хто говорить, що популярність і культ Шевченка в Україні то доказ великої національної свідомості і політичної зрілості українського народу, у того тільки однобічне поняття тої свідомості і цілком хибне розуміння сеї зрілості. Бо коли з Шевченкових поезій відокремимо елементи суто національні, громадські і культурні, одержимо з них матеріал не дуже то придатний до творення новочасної національної ідеї, часто навпаки — шкідливий. Фаль-

пийвий погляд його на історію (св. Володимир, Хмельницький, Гонта), апотеоза бунтарства, соціальна сентиментальність (кріпацтво, покритка), примітивний раціоналізм („Марія“), політичний анархізм — се не така криниця з якої черпається животворна вода національного відродження, тільки навпаки — зароди паралітичного застою. І сам дух Тараса, бачучи, який „земний рай“ над Дніпром зовуть здійсненням його заповіту, певно більше гірких сліз проливає тепер, ніж колинебудь у своїм многострадальнім життю...

„Для добра українського народу і для ліпшої слави Шевченка-поета, пора вже покінчити з культом Шевченка в дотеперішній формі, непризнаваній жадному поетови світа. Ця форма удогматизувала і заналізувала чимало таких думок, почувань і змагань, якими нація не може жити, рости і розвиватися, тільки навпаки, з ними мусить упадати...“

Наводимо ширше ці слова д-р Томапівського для того, що два роки тому, як ся критика невідповідного культу Шевченка появилася, наша преса на неї не звернула уваги або тенденційно її промовчала.

В подібний спосіб переводить знов В. Лукич критичний розгляд діяльності Івана Франка. Він оцінює Франка як редактора, поета, ученого, публіциста, критика і зокрема здержується на відношенню Франка до релігії і церкви. Погляди автора такі оригінальні і так дуже відбігають від банального славословлення Франка, яке стрічаємо не тільки в публіцистиці, але і в літературній критиці, — що до них прийдеться нам вернутися ще при иншій нагоді. Тут наводимо тільки кінцевий результат розгляду В. Лукича. Автор є того погляду, що Франко як поет є дуже нерівний, — з цілої його літературної спадщини можна вибрати тільки невелику збірку справді цінних творів — решта „зайвий баласт, деморалізуючий не тільки незрілим змістом, а й ледащою занедбаною формою“ Так само небогато великого полишив Франко як критик і історик літератури. А вже ж найменше можна цінити діяльність Франка як публіциста. Франко переймався метеріалістичним світоглядом і довгі часи поборював християнську релігію, підкопував значіння такої важної національної інституції як церква, затроював душі молодого покоління атеїзмом. Правда — під кінець життя у поглядах Франка прийшов замітний зворот. В. Лукич, що мав нагоду зчаста стрічатися з поетом, подає незвичайно інтересний спомин про се, з яким обуренням Франко прийняв атеїстичну статейку п. з. „Та справа“ в „Молодій Україні“ 1905 р. — „Як ви могли таке містити?!“ — згнатьбив він молодого редактора, що уважав себе учеником поета-радикала і хотів почванитися перед ним своєю „поступовістю.“ Великий письменник переходив поважну крізу свого світогляду, був, як каже автор, „на шляху до Дамаску“, до навер-

нення. Але прийшла недуга: „не судилося нещасливому доплисти до берега, до духового заспокоєння на лоні Церкви і віри.“

Колиби Франко пожив був довше в здоров'ю і силі, він певно сам розмежувавби і відділив свої цінні і добрі твори від поетичної публіцистики ранніх літ, сказавби, що вважає здоровим і корисним для нації, а що повинно піти в забуття. На жаль Франко не зміг сам перевести оцінки і переоцінки своєї діяльності. Його письменницька спадщина се хаос: нелегко знайти правдиві перли серед грязі і сміття.

Було двох Франків: один дешевий публіцист, радикал, цинік, — другий благородний духом творець, що змагав до видосконалення, безупинно працював над собою і наближався вже до пізнання шляхів до Найвищого Добра. Ті, що пропагують „культ“ Франка, звичайно знають тільки молодого, невиробленого Франка і залюбки поширюють його дешеві атеїстичні чи соціалістичні твори. Але такий Франко на ніякий культ не заслуговує. „Вони почитають іншого Франка, не того і не такого, яким він був у розцвіті своїх мужеських сил. Вони знають тільки Савла, а навіть не здогадуються грядучого Павла.“ Того другого ліпшого Франка требаб нам пізнати ближче і щойно тоді можна буде говорити, о скільки є оправданий і можливий його культ.

Глибоке почуття спільності з народом, з його вимогами й змаганнями, не залежить від того, чи Вітчизна в даній розвитковій фазі й у даному положенні подобається нам, чи ми з неї вдоволені, але чи здатне воно є проявлятися з різною силою в усіх обставинах однаково супроти свободної Вітчизни, як і перебуваючої в неволі, чи коли треба, щоб її боронити, чи щоби в її імені нападати. На такому тільки патріотизмі можна побудувати національну майбутність.

Р. Дмовскі

... коли сильні й далеко в культурі посунені народи під впливом переконання про свою вищість над іншими виявляють нахил до виношення тих прикмет, що становлять їх силу, то слабші і назаднячки — ідеалізують ті сторінки свого життя й характеру, котрі є джерелом їх слабости.

Р. Дмовскі

... Рух і чинність мусить пожерти все, що залишене в примусовому зовнішньому спокою, пішлоб у напрямі, розкладаючому національного духа й підриваючому підстави національної сили.

Р. Дмовскі

Народи мусять або самі творити цивілізацію, або запрягають їх до цивілізаційної роботи інші, а тоді будують вони її по чужому плану.

Р. Дмовскі

МЕРІЯМ

СВИСТ

Мрович опер голову на стінку, поглянув ще раз на металеву ручку, що стояла на «тепло» й прижмурих очі. Вагон торохкотів рівномірно, підскакуючи легонько на вязаннях шин; світло палахкотіло раз сильніше, раз слабше.

— З певністю 80 кілометрів на годину. Ще ціла ніч. Відчинив очі й глянув кругом: опертий о раму вікон хитався сонно якийсь пан, а на його рамя спадала кучма золотистого волосся молоденької жінки, що з підгорненими колінами притулилася до стінки вагону.

Мрович вдивився на розбавлені волоски, що чудачно крутилися на чорному вбранню: молоде подружжя. Відвернув голову: металева ручка стояла на «тепло» а біла неї висіла табличка «не плювати.»

Вагон торохкотів рівномірно, однастайно.

Відчинив легонько двері й вийшов на коридор, витягнув пепіросницю і закурих задивляючися крізь вікно в ніч. Кілька загублених іскор майнуло коло шиби й згубилися в темряві. Підважив паском вікно й вихилив голову: вітер засвистав, вагон почав торохкотіти, десь даліше візвалися інші подібні голоси більш глухі а волосся закрутилося в танку. Придержав його рукою і вдивився в ніч: біля поїзду мигали на землі білі квадратики вікон, якісь смужки видобувалися десь далеко на переді й хтось стогнав...

Мрович оперся рукою на поземо прибиту табличку: «не вихилатися з вікон» і почувся самотнім. Вітер бив у лице, лоскотав очі, було пусто, а в пакуночку лежала ненадпочата перекуска й книжка до читання. Поглянув на перед поїзду: дві ясні смуги звертали в бік, вагони покотилися швидше, квадратики білих плям почали зливатися в одно довге пасмо.

— «Погана служба ведучого поїзд. Скоря смерть. Він жене в ночі, нічогісінько не бачить. На сліпо.»

Мрович сховав голову до вагону: в його купе кучма золотистого волосся опадала що раз нижше на рамени сплячого пана, а з одної ноги втівав мештик.

— «Оден момент, а із них обезформлена маса. Навіть не зналиб коли.»

Коридор легко холітався — Мрович заглянув до слідуючого купе: сонні очі муштини спинилися на хвилинку на ньому і замкнулися знову. Мушина мов маятник хитався то в право, то в ліво.

— «Найкращі місця в кутку. Але й небезпечні. Звичайно цей залізний прут, що йде серединою вагону, підчас зудару підноситься вгору й ті що сидять у кутку падають під вагон поторощені тягарем.»

(Мрович сидів в кутку).

Третє купе було ослонене занавісою. Спинився коло вікна а за вікном була глуха ніч. Крізь ясний квадратик блимнула його тінь і зникла. А тоді перед очима Мровича пересунувся другий поспішний поїзд, на переді заблистіло двоє очий...

— «Сліду не зістало. Поторощені на кусники машини, на пів роздерті вагони й частини розчавлених тіл.»

І в уяві Мровича голова зі сонними очима мушину була відкинена далеко поза насип та дивилася на нього скипілим виразом очей, а зпід купе, в котрому він їхав, визирала кістка з напів обсуненим мештиком. І ось пригадалися йому знані тоді катастрофи в Семерінгу: той пан, котрому залізний прут вагону продіравив шлунок та як ще він мучився, четарі, що їхали веселі на відпустку, з роздавленими грудьми й поручник без ніг.

Вагони стукотіли рівномірно, одностайно, підскакуючи легонько на вязаннях шин.

І — свист! Мрович, ще до сьогодні не міг забути того розпучливого свисту, що проймав аж до кости, бив о шиби вагонів, різав повітря, щоби врешті скінчити в оголомшуючій тряскоті і крику.

Цей свист! Ще сьогодні, по тільки літах, коли це собі Мрович пригадає, хтось заперестає бити молоточком у грудях, а чиясь долоня підходить що раз висше, висше до горла. Ні, це не був свист. То був звірячий крик, жорстокий рев ведучого поїзд... а потім скрегіт задержуваних нагло коліс і... за пізно!

— »Тоді найкраще вискочити. Можна зломити ногу, руку, але вратується життя. Найкраще вискочити.«

Вагони рвали вперед. Світло палахкотіло раз сильніше, раз слабше, а коридор легонько холітався.

»Не плювати« — »не вихилатися з вікон« — »не перевозити вибухових матеріалів.« —

— »Рішуче, це повинно бути якимось инакше устроєне. Життя соток людей спочиває в руці одної людини, чи будника, чи начальника — все одно. А тут нічогосінько не видно.«

Мрович поглянув у вікно й закурив папіроску.

— »Він теж їде на сліпо — нічого не бачить, а там якийсь п'яниця пересуне шини й закінчення готове... Щось повинні видумати...«

Поглянув на своє купе: його місце було зайняте — там, де він сидів спочивала ніжка, а на колінах у пана кучма золотистого волосся. Лице пана було заслонене плащем.

Усміхнувся: »щасливі, що можуть спати.«

Зі сусіднього купе вийшов мушина, протер рукою очі й витягнув папіросницю. Не вспів одначе закурити, бо двері від сусіднього вагону нагло відчинилися і скорим кроком через коридор перебіг чоловік із лямпою на грудях. Мушина й Мрович вихилилися через вікно: в далі маячила біла ясна смуга, що приближалася, ширшила. Очі Мровича неспокійно вдивлялися в темряву.

Вагони застугоніли, неначе хтось між колесом а шинами порозсипував пісок, почувся скрегіт і нагло несподівано повітря продер острій, пронизливий свист. Роздер занавісу ночі, вдарив об вікна, дістався крізь щілини вагонів до нутра й вертів в уха болючо, жажливо...

Очі Мровича замерли: »скрегіт задержуваних коліс і свист...!«

Ні, ні, це не був свист! Це був звірячий, розпучливий крик ведучого поїзд, що проймав до кости, трівожний, благаючий... В грудях зробилося безшесло тихо, хтось заперестав бити молоточком, а чиясь долоня підходила висше, висше до горла й стискала його. Пересунулися четарі з роздавленими грудьми, грубий пан з продіравленим шлунком, одірвана

голова молодця зі сонними очима й мала ніжка з обсуненим мештиком. Поторошені вагони, кусники заліза, пісок скла й низький з набраним лицем і п'яними очима мущина, що недбало пересунув блестячі, чорні шини, — нерозпочата перекуска в пакуночку й книжка.

»Вискочити!

»Вискочити!

»Вискочити!

Хтось крикнув »жити!« і Мрович одним скоком найшовся біля дверей вагону й нагло їх відчинив. Вітер залопотів дверми, вдарив об Мровича швидким бігом вагонів, чийсь крик продер повітря і Мрович кинувся стрімголов. Смуга світла майнула в очах, хтось ударив його в тімя чимсь горячим, пекучим, в очах замиготіли ясні квадратики, порозбивані вагони, порозтріскувані шиби й конвульсивно викривлені обличча людей.

А потім ніч. —

Колеса заскреготіли об шини, вагони бігли поволіще й врешті ясні квадратики спинилися на насипі. Поїзд станув. З вагонів повискакували засвічені ліхтарки, трошки підбігли й спинилися біля тіла Мровича.

— Хто був свідком цього? — спитав голос знад ліхтарки.

— Я — відповів хтось. Цей пан стояв біля мене й як почув свист перед стацією, вихилився через вікно а потім вискочив. Я крикнув і задержав поїзд. Зовсім незнакомий і мабуть їхав сам.

Чорні тіни вихилялися з вікон вагонів а декотрі зливалися разом і приближалися у звоях вужа.

— Внести його назад до купе. Може хто з панів є лікарем...

Ліхтарка пішла наперед поїзду й придивляючися годинникові якийсь голос сказав: сім мінут спізнення.

В далі мерехтіла стація.

Суспільна ідея — це не тільки думка. Це вислів бажання, стремління, домагання — одним словом, це поняття моторичного змісту.

В. Старосольський

... Національно-культурне визволення й усамостійнення якоїнебудь поневоленої нації з фатальною неминучістю вимагає усамостійнення економічного й державно-політичного.

В. Винниченко

Революції не робиться проти війська, але з військом.

Б. Муссоліні

Існує перемога, яка є моральною, і насильство, яке є глупе і неморальне. Не вільно з насильства робити собі спорту, воно мусить відповідати вимозі хвилі.

Б. Муссоліні

Лиш боротись значить жить. *І. Франко*

Український націоналізм

МОТТО: «Як пожива може бути затроєна, так і письма та бесіди людські, з яких черпаємо поживу для духа... І як пожива не лишається тільки в смаку, але переходить до крові, а з нею розходить по цілій тілі і принесе йому силу або хворобу, так і гадки не остають лише в розумі, але переходять до серця і впливають на діла.» (Мешлер)

В С Т У П

Про українське популярне письменство. Ми Українці не маємо майже ніякого популярного письменства для народу. А від сто літ — те тільки й робимо, що кричимо про «потребу» популярної літератури. І нема. А чому нема? Бо писати для народу се дуже тяжка річ. Багато з тих, що пишуть, не вміють писати зрозуміло. А є й такі, що навмисно не хочуть писати зрозуміло, крім — розуміється — лайок. А чому вони навмисно не хочуть писати зрозуміло? А тому, щоб видаватися «мудрійшими». Бо як такий «письменник» нагородить чотири торби вівсяної каші й перемішає ту кашу чужими словами, яких сам не розуміє, — тоді виходить з того всього такий мутний омут, що можна вже в тім омуті кричати, що кому завгодно. Бо вже тоді ніхто не знає, чого такий «письменник» чи «бесідник» хоче. А у не-свідомих може такий викликати вражіння, що він так «для народу» — «працює».

Якби такі «письменники» і «бесідники» ясно писали й говорили тому нещасному народови, чого властиво хочуть, — то зараз показалосяб, що вони лишень тіни руїни. Але вони того показати власне не хочуть. І тому пишуть омут і кричать в омуті, в тумані куряви, аби виглядало, що «для народу» працюють.

1. Чому тепер пишемо про тіни? Цвітень*) — се найясніший місяць української державної думки. Бо в цвітні 1918 р. заясніло над Києвом наше державне сонце: золота булава правного Гетьмана. І хоч наша руїна повалила правну Владу Його, — то від неї, мов ярка струя сонця, полилася велика наука теоретика української державности, Вячеслава Липинського.

Але чим сильніший блиск сонця, тим чорніші тіни. І про ті демагогічні тіни хочемо зрозумілою мовою оповісти дещо нашому народови в сей час днів тяжких і темних, болючих і кривавих. Бо коли нарід наш побачить ті темні тіни, тоді тим яснійше і дорозше буде для нього його сонце і блиск, що йде від того сонця.

II. Що таке демагогія? Демагогія по грецьки значить по нашому: звідництво народу. А наш народ вимовляє звичайно се чуже слово: «димагогія». І дуже слушно (задля «свого» змісту) змінює се чуже слово на таке, що пригадує дими. Бо та «димагогія» пускає на весь народ ті власне димисті тіни, які підносяться на кожній руїні. А серед тих димів нічого не видно: ні цілий, ні провідників, ні програми, нічогосінько, — лиш дими над руїною. Правдива «димагогія».

*) Стаття надійшла до нас у м. травні. Ред.

В Америці димить так безпросвітно Мишугова димагогія. Се нова релігійно-політична секта, в котрій нема ні релігії, ні політики, тільки єсть у ній власне «димагогія». Вона чорним, їдким димом покриває народ, аби в тім димі легше їй було руйнувати.

У Бразилії подібнісеньку димагогію пускає на наш нарід другий український інтелігент (і навіть дійсний поет) Карманський, аби й тих пару бідних церков зруйнувати, які в пущах і нетрах поставив там дійсно бідний український нарід.

В Європі на еміграції димиться у Відні третя — така саміська димагогія українського інтелігента Грицаєва.

А в старім краю димагогів що не міра, — почавши від Перемишля, де старий уже чоловік стрибає як лошак у тім димі, який сам «видмухує» з себе. А чого хоче, — рішучо не знає.

Але головна струя темної аж чорної димагогії суне з города Льва, зі Львова. Там димить Др. Дмитро Донцов. І йому хочемо тут присвятити головну часть наших популярних заміток, щоб народ бодай знав, що то за дим такий пускає головна димагогія. Бо всі інші димагогії не мають ані десятої части такого «значіння», як та львівська димагогія.

III. Подібно як в Откровенію. Ніякий димагог ні лошак-стрибунець не признає ні вічних правд, ні святих книг. Може тому, що вони предвиджені в св. Письмі. Особливож цікаво описані знаки руїни в найтемнішій части св. Письма, в «откровенню» св. Йоана, котрий згадує про чотири коні, що їхатимуть в часі руїни світа: оден з тих коний — каже св. Йоан — білий, другий — рижий, третій — карий, а четвертий — блідий.

Про лошака-стрибунця вправді не згадує, але зате докладно описує четвертого, найстрашнішого коня: «І я поглянув і ось кінь блідий, а той, що сидів верх нього, імя йому смерть, а пекло слідом за ним: і дана йому власть убивати на четвертій части землі мечем і голодом і смертю і звірами земними.»

Отсе місце св. Письма пригадалося нам, коли ми скінчили читати книжку Дра Д. Донцова, що називається «Націоналізм» і дочитали ще його «Крок вперед» таї деякі інші річи в «Літературно-Науковім Вістнику». Се він пускає головного коня націоналізму, котрий згодом убиватиме наш нарід у нутрі мечем роздору і голодом і смертю і людий поробить звірами, — як лише прийметься його пропаганда.

IV. Чим Донцов небезпечний? Мишугова димагогія хоч дуже яскраво димить і реве і шкоду робить, не єсть небезпечна на будуче. Вона таксамо хитро передимить, як хитро зачалася. І недалекий той час — се можна напевно сказати, — коли люди, що бігали якийсь час у мишугівій димагогії, будуть сараки соромитися в очі собі подивитися. Тай самі себе будуть питати: «І чого ми в тій мишугівій димагогії шукали?»

Карманського димагогія, хоч іще більше криклива, ніж мишугова, — ще скорше передимить. Бо Карманський се дійсний поет. І прийде час, що зачне писати покаянні щирі псалми та сам себе питати буде: І на що я таке виправляв по лісах бразилійських?

Грицаєва димагогія — ще менше небезпечна на будуче ніж Карманського. Бо Грицаївщина — при всій її злобі — дуже смішна. І чим більше Грицай буде виписувати про св. Францішка з Асизу, про «Вази етрурійські» і т. п. «політику», тим основніше осмішиться. І взагалі — Др. Грицай

між димагогами се те, що миш між звірами. На пастку навіть Мишуга його зловить, коли схоче.

Перемиська димагогія — ще менше небезпечна на будуче. Старий радца «дмухне» ще дві три рівно нецікаві як дурні «заяви» — і піде зовсім на емеритуру. Його навіть в часі найсильніших арештів Поляки так вільно «пускали» ходити по Перемишлі, як Мишугу по львівських каварнях. Бо слушно оцінили їх всіх, мимо їх «революційних» криків.

Зовсім не те треба сказати про роботу Дра Дмитра Донцова. Його писання дійсно небезпечні для будуччини нації. А чому? З двох причин: 1] Бо в писаннях Дра Донцова є поруч найтемнішої демагогії також правда. 2] Бо Др. Донцов накопичує в своїх писаннях таку масу виписків із чужих праць, що недосвідчений читач, особливож молодь, готова тим захопитися як блискучим «богатством» — і разом з тим проковтнути гачок Донцового націоналізму. А який той Донцовий націоналізм, про се дальше.

V. Кожному треба признати те, що в нім є. У писаннях Дра Донцова є також правда. Він переважно справедливо оцінив українського духа, закидаючи йому брак волі і оперте на т. зв. «знання». Те, що в його оцінці справедливе, взяв він від Липинського. Перед появою творів Вячеслава Липинського нема у Донцова ні сліду його власного світогляду, про що кожний може переконатися, порівнявши писання Донцова перед появою світогляду Липинського і по тій появі.

Липинський поклав в основу світогляду будучої української нації волю, хотінне — і Донцов се зробив по нім.

Липинський виступив проти народовластя як жерела руїни — і Донцов се зробив по нім.

Липинський виловив завязкови будучої української нації, — що нація без ідеї неможлива — і Донцов се проповідує по нім.

Липинський на стр. 244 своїх «Листів» [гл. збірне їх видання] написав: «Тільки відродження й організації в українських національних формах матеріально сильних, духово обєднаних, продукуючих і лицарських консервативних класів і така їх внутрішня сила, щоб її вистало як на одвоєвання України зпід метрополій [Польщі й Росії] так і на винищення її внутрішньої демократичної гнилі — зможе покласти основи Українській Нації й перетворити українство з демократичної політичної спекуляції або галушково-літературного провінціального провансальства — в творчу, велику, світову національну силу», — Донцов з тої одної думки Липинського робить цілу баламутну книжку і ту одну думку його «розробляє тепер скрізь [розуміється, кепсько, засипуючи все чужими цитатами].

VI. Як повстають великі твори в людстві? Всі без виїмку великі твори в цілїм людстві повстають в той власне спосіб, що коли появиться надзвичайна Особа і проголосить свою науку, — тоді знаходяться Апостоли її. Вони з вірою ширять ту науку і вмирають з нею і для неї. Вона моральний наказ для них. Ще не було, й нема і ніколи не буде такого війська, в котрім кожний офіцер і жовнір «вибиравби» собі з наказу Головного Команданта те, що йому подобається й казав, що воно «його», а решту критикував і перекручував. Таксамо не було, нема і не буде ніякої такої нації, в якій менші силою уми не признавалиб більшого, хоч годувалисяб кормом, який їм дає та більша сила.

А так власне робить Донцов. Колиб він у покорі духа свого признав, що нема у нього ні одної доброї думки, якої не взявби у Липинського, та взявся ширити ті думки, признаючи, від кого їх взяв, — тоді бувби він пожиточний письменник. Бо Донцов має можливість скорого писання і дуже скорого збирання різних чужих думок.

Але Донцов бере думки Липинського і видає їх за свої. А щоб закрити се, вживає двох способів: 1) лає Липинського і 2) навантажує свої писання вириwkами з такої маси чужих думок різних письменників російських, польських, німецьких, французьких, англійських, американських і т. д., що тих письменників в тім часі, від якого зачав читати Донцов, не могла перечитати не то одна людина, але навіть ціла комісія зложена з дуже працюючих людей.

Так не повстає ніяка творчість, лише неправда. Дальше викажемо «стійність» і «вартість» жерел неперетравленого «світогляду» Донцова.

VII. Що зробив Липинський а що робить Донцов? Липинський збудував на духовім полі будучої могутньої української нації щось таке велике і кипуче життям, як місто Нью Йорк в Америці. А Др. Донцов розсівся в кількох кімнатах тої величезної будівлі, сотвореної Липинським і каже:

— «То я, Донцов, збудував не тільки Нью Йорк, але ще й Лондон, Париж, Берлін, Варшаву, Київ, Москву, Пекін, Токіо й Вашингтон. А ось вам «докази» на те! Правда, що в усіх тих містах є вулиці й кам'яниці? Правда, що в Токіо єсть мікадо, а в Вашингтоні «Білий Дім» президента? А, бачите, що знаю? Бо то моя робота, та як я не мавби знати того?! Від самого початку знаю, бо то я сам робив. Я вам ще не таке зроблю!»

Тимчасом і дитині ясно, що Донцов не тільки не «зробив» «того всього», але навіть не знає того. Він просто вириває поодинокі речення з описів чужих про різні діла й удає, що все те він «пізнав» і переживав.

І притім Др. Донцов раз-у-раз іншої пісні співає, не сказавши, чому попередна його пісенька була недобра. Коли дивний дух Донцова порівняти з іншими тіннями, що шибать собою по руїні, то навіть Мишуга, хоч який се слабеуш, представляє більше постійну «ідею»: як раз сказав українському народови, що за катедрастик «виграє» терно від Риму, то «грає» далі а все — на то терно грає. Ніякого терна від Риму він, розуміється, не виграє, але бодай лишиться по нім трохи весела а трохи сумна памятка, що був Мишуга і грав на терно, хоч не міг виграти, то хоч у багато «голосів читачів» потрафив вложити похвалу для себе, як грача того терна. А Донцов викрикує купу чужих «придибашок» зі всіх боків набраних — і каже, що то всьо його.

VIII. Який зміст духа Донцова? Др. Донцов се Москаль з походження, що вродився на лівобережній Україні. Не булб у тім ніякого нещастя, бо в кождім народі лучається багато діячів чужого походження. Але нещасте в тім, що Донцов проявляє не московську добру сторону духа, не дисципліну, тільки московську зарозумілість. А від степових волокит, що товклися по Україні, переняв Донцов також не їх добру сторону: не їх відвагу до діл і витривалість, тільки їх злі сторони: їх нахил до руїни всього, до похвалювання скритоубийства і т. п.

У статті «Крок вперед» Донцов каже: «В каламутній і літеплій водичі сеї «ідеольогії» [народолубства] zdeформувалася [стратила форму] всяка міцна гадка. І то в старій таксамо як і в новій літературі.»

Тимчасом се неправда. Бо і в старій нашій літературі є дуже велика сила і в новій повстав такий велит, як Липинський, котрого діло Донцов з очевидної зависти частинно переймає, — частинно зневажає.

Якийже ідеал Донцова, котрий буквально нікого й нічого «не признає»? Ідеал Донцова описаний у статті під криптонімом О. В. і під заголовком «Смерть кривавого прем'єра» в першій книжці Л. Н. Вістника, за січень 1927 р. Той «Вістник» редагує Донцов і він, помістивши ту статтю, на всякий випадок відповідальний за неї. У тій статті представлено помершого прем'єра Югославії Пасіча як скритоубийника, котрого ніхто ніяким способом — ні добрим, ні злим — не міг ні позискати, ні наклонити до того, щоб не займався скритоубийствами. Стаття кінчиться так:

«Без особистих слабостей в національних справах — мимо уратовання йому життя австрійським послом лишився ворогом Австрії, — без легітимістичних забобонів [?!], де йшло о побільшення вітчизни — його змова проти Обреновичів — він зумів накреслити собі велику ціль — зруйнування 1000-літньої імперії Габсбургів, без якого не могла повстати Велика Сербія — і ту ціль уперто й консеквентно, ступаючи через окривавлені трупи королів, жертвуючи особистими симпатіями й антипатіями, — досягнув... Останній його чин був компльот у Сараєві [убиттє австр. престолонаслідника і його жінки — Ред.]. Нехай станеться справедливість — як він її розумів, хочби світ пропав, — сі слова мігби він вибрати собі за девізу [клич], як і всі великі борці за національну ідею...»

Поминаємо величезну наївність тверджень, немовби то Пасіч «досягнув» ціль свою сотворенню Великої Сербії скритоубийствами. Бо якби не цілий ряд причин, то Пасіч бувби скритоубийством осягнув лише знищення своєї держави. А по друге: ще зовсім не знати, як закінчиться розвиток наслідків великої війни, викликаной безпосередно убийством у Сараєві.

Тут ходить нам о те жерело, відки Др. Донцов черпає свій звіринний націоналізм, проповідуючи в ім'я його злочинний ніби «героїзм». Пізнавши те мутне жерело, пізнаємо й вартість націоналізму Донцова. Поминаємо далі всякі балканські і збалканізовані жерела націоналістичного божевілля, котрі вплинули і на наш націоналізм. Бо про се требаби багато писати. Тут кинемо оком лиш на головні основи того хаосу, з котрого вилонився націоналізм.

ІХ. Головне жерело „світогляду“ Донцова. Націоналізм має своє жерело в суб'єктивізмі німецького філософа Канта, котрий мав великий вплив на всю інтелігенцію в цілій Європі. Суб'єктивізм — се «особистий погляд». Той суб'єктивізм так характеризує К. Розенкранц в «Історії кантівської філософії»:

«Я хочу! Се центр духової боротьби Канта... Я свободний! Природа не може мені нічого вдіяти. Ніяка людина не може мені нічого заповідати... Для моєї волі нема ніякого Авторитету і не повинно бути. В думці тим більше. Бо я вільний! Навіть Бог не може мені нічого вдіяти... Я можу хотіти і проти Його волі та законів.»

Знаний і у нас (через Дра Копача) філософ Павльзен так пише про Канта:

«Наслідки критики Канта подібні були до землетрясання: все, що стояло (в області духа) — захиталося і впало в руїну... Хто не прихилився до науки Канта, з того сміялися й уважали «догматичним дурнем». Сам Кант

обчисляв тривкість своєї філософії на вічність. Він з гордою самосвідомістю писав: «Моя критична філософія мусить взагалі відчувати, що її не жде вже ніяка зміна думок, ні поправа, тільки що той систем критики укріплення на завсе і на всі будучі віки необхідний для найвисших цілей людства.»

Так думав Кант. Але недовго тревало, як появилися нові філософи й зачали розглядати фундаменти, на яких будував Кант. Якобі, Енезідемус, Шульц, Райнгольд, Фіхте, Гегель і ціла купа інших філософів дуже скоро зруйнували до самих основ філософію Канта. А його ученик Фіхте ще за життя свого учителя назвав його прилюдно «півгололком» (дословно: «Драйфртельскопф»). — Філософ Шеллінг оцінив вислід критики Канта як «пустий і нікчемний». — А Гегель (на науці котрого опертий Маркс і весь большевизм) назвав філософію Канта «скінченою теорією розсудку, котра зреклася розуму». Він доказує, що філософія Канта повна противоріч і «дико-нікчемного способу думання» та «зовсім ненаукова формою». — Філософ Герbart пише, що наука Канта «від початку до кінця фальшива, основана на байкарській психології та повніська всяких можливих блудів». — Філософ Е. Гартман пише, що філософія Канта се «абсолютний ілюзіонізм (привид), котрий провадить до божевілья — нічого». — Психолог Вундт пише, що етики Канта не можна погодити з людською природою і що ся неможливість уже загально признана. — Філософ Ніче пише, що Кант се умова каліка («Бегріфскріппель»). — А згаданий уже Павльзен збирає все те до купи й доходить до висновку, що по Канті остала в філософії тільки розпука і зневіра..

І з такого жерела вже давно покиненого і засипаного — мабуть не-свідомо «черпає» Донцов основи свого субективізму та поручає їх українській нації в цілі «ратування України гігантами націоналізму»...! Тим субективізмом Канта заразився Донцов тоді, коли на короткий час залунав у Німеччині клич «Назад до Канта!»

Не дивота, що Донцов дійшов до «погляду», немовби всі «великі» національні «герої» мусіли бути подібні до Пасіча, котрий займався скрито-убийствами, а потому — йшов до церкви на торжественні відправи за душі жертв убийства свого... Але грубо помиляється Донцов, думаючи, що се сотворило «Велику Сербію». Бо такими способами не твориться взагалі нічого, крім кандидатів на шибениці і до криміналів, а свому народови скорше чи пізніше приготовляється занепад і знищення.

(Докінченне в 7 числі)

Нація, яка... відкине всяку ідею слави... блеску, індивідуальної вищости зводячи всі цілі до задоволення матеріяльних прагнень мотлоху, щєб-то до заспокоєння потреби насолоди найбільшого числа, стане готовою до завойовання.

Ренан

Хоробрі, придатні до боротьби народи тільки в боротьбі виростають.

Р. Дмовскі

НА ВСЯКІ ТЕМИ

Отруя белетристики, противної катол. моралі, починає втискатися поволі й у наш український острів. Поминувши »твори« порнографа Винниченка з його кацапською »мораллю«, не було в нас досі багато брудних »літературних« новин. Хто з Українців хотів читати неморальні або протирелігійні твори (а мало таких було), цей ішов до польської визичальні і читав. Що не було злих книжок у нашій рідній мові, то хіба користь була, бо загал народу, не маючи гіршої літератури писаної по українськи, просто не читав її. Але знайшлися філантропи, які постановили тому запобігти: деж це можливо, щоб українська Нація не мала свого власного смітника? І от починають поволеньки рости в нас »культурні починання« брудної белетристики. В Стрию повстає видавництво »Гориквіт«, котре »має на меті дати нашому громадянству зразки чужомовної літератури« і то які... зразки. Просто видивгає всякого рода авторів, славних тим, що їм Жиди рекляму роблять, а дурні гої читають, шукаючи сексуальних зворушень. Як перший випуск цієї »зразкової« бібліотеки вийшли новелі атеїста Мєріме. Це булоб іще пів біди, хоч і користи з виходу тих новел жадної. Але ось і явився другий випуск: »Біснуваті« Еверса. Еверса всі знають як садиста і порнографа; але перекладчик (п. І. Кедрин) запевняє нас, що »вартість« Еверса в чім іншій. А саме: »головною проблемою його (Еверса) творів є шукання найвищого вдоволення в думці, яка не знає ніяких меж. Обожання думки, яка є безсмертна і під якою він (Еверс) розуміє різні абстрактні поняття (розуму, душі, Бога), доводить його до нехтування усім сумнівним

і минаючим. Один ступінь дальше: поклін смерті, яка є немінуча і вічна, була, є і буде, перетриває усі форми і види та завжди одна¹⁾. Ось так захвалюють нам пана автора... Думаю, що вистарчає, щоби — не скажу вже католик, але звичайний собі теїст — відкинув з відразою такі мудрощі²⁾. Щоб Еверс не стояв самітний», Гориквіт« обіцяє придати йому гідне товариство порнографів, соціалістів, атеїстів та на пів божевільних: Франса, Велса, Гелсворсі, Люїса, Анунція, де Верона, Еренбурга, Стріндберга та и. До помочі »Гориквітові« стає й більшовицький журнал »Світ«, який попри всякі модні комуністичні теорії, друкує теж заборонені Церквою твори Ж. Санд.

Українська віруюча суспільність повинна такі твори й видавництва збойкотувати та показати того рода »бизнесменам«, що їх місце не серед нас, Нації ще здорової. Помий у хаті ніхто не держить, а виливається їх до каналу. Колиж не купуватимемо таких творів, то »бизнесмени« вскорі дадуть спокій цій Юдиній роботі. Здорова суспільність декадентів не потребує.

Вибір книжки до читання. це поважна річ. »Я мушу все читати« це слова якоїсь хіба страшно наївної — истки, яка не бере під увагу того простого факту, що річно в самій Європі виходить понад 16,000 книжок (себто пересічно 50 томів на день). Не можна також прочитати навіть новостий в укр. мові: адже їх виходить річно minimum 800 чисел. Серед тієї повені книжок конечні якісь провідники, котрі

¹⁾ »Біснуваті« ст. VII.

²⁾ »Біснуваті« це вже друга книжка Еверса в укр. мові. Першу, теж брудну, видала »Українська Спілка«.

давалиб нам змогу зорієнтуватись і вибрати що найкраще.

Для католиків важне це ще й dlatego, що кат. Церква казує читати своїм вірним книжки та часописи противні вірі та моралі.

Тому то треба щиро привитати появу квартальника «Добра Книжка, часопису присвяченого поширенню української книжки» як він називає себе. Знаючи круги, з ініціативи котрих цей часопис виходить, можемо бути певні, що не поручатиме він жадних акаатолицьких книжок. Адреса часопису: Львів, поштова скритка ч. 11, а розсилається його даром на бажання. — Не можна однак поминути мовчанням головної хиби цього «часопису». Бо це не «часопис» у дійснім того слова значінню, а властиво... цінник. Здалосьби отже розширити часопис так, щоби при кожній назві книжки були подані: кількість сторінок, формат та об'язково короткий зміст, бодай у так зв. шлагвортах. Редакція обіцяла се зрбити (гл. 1. число з 1926 р.), але досі цієї своєї обіцянки не додержала. Мабуть не стає фондів на поширення об'єму газетки...

Попри цей одинокий провідник, повинен католик при виборі книжки вглядати в рубрику рецензій «Нової Зорі», «Поступу» й «Ниви».

Інші списи книжок (котрі часто поширюють різні видавництва або книгарні), стоять на становищі байдужім для катол. світогляду й попри катол. речі оголошують також і лихі книжки.

Ось приміром у ціннику «Просвіти» оголошують: Маркса, Енгельса, Кавтського, Кунова, Мігзама, Франса й інших. Як це служить «Просвіті», того доказом сьогорічні загальні збори...

Натомісць досить цікавий вибором і змістом цінник книжок для молоді й дітей «Шкільні бібліотеки»,

виданий накладнею п. М. Таранька. Вибір книжок у ньому за малими виїмками може бути прийнятний у католиків, хоч і тут є недостача христ. духовної літератури, яка все таки в нашій мові існує і яка для молоді потрібніша, ніж усякі «пригоди лиса» й інших звірят...

Мабуть через помилку знайшлися в тім ціннику «для молоді» книжки, котрим там зовсім не місце¹⁾. Але на загаль інформациі, які книжка подає, потрібні та дуже на порі.

Згадатиб нам іще про найповажніший щодо вигляду (на жаль уже покійний) «Бібліотечний порадник», що його видавала «Просвіта» (1925—1926 рр.). Попри статті популяризуючі певні книжки (впрочім корисні), містив цей порадник також «просвітянську бібліографію» пера відомого соціаліста І. Калиновича.

¹⁾ Вважаючи, що книжка «Шкільні Бібліотеки» мимо всіх недотач дуже потрібна й цінна, хоч тут справити деякі її похибки. Для того подаю ширше титули книжок, котрі для молоді або не відповідні або не надаються. На стор. 26. «Лебедова: Мами» книжка для педагогів, а не для дітей. Драстичні місця, котрі легко розбуджують змисловість, мають такі книжки: Будзиновського «Під одну булаву» й «Осаул Підкова» (ст. 28), Еверса «Індія і я» (29 ст.), Левинського «Від Везувія», Опільського всі твори за виїмком «Іду на вас» і «Золотий Лев» (ст. 30). Твори Опільського ширять крім того зоологічну ненависть національну та містять повно насміхів з релігійних звичаїв та святців. Некорисно освітлює нашу Церкву згл. її установи: Ординцева «Запорожці в Сарагоссі», Чайковського «Корнієнко», Кашенка «Оповідання про військо Запорожське», Мордовця «Гетьман Петро Сагайдачний», Стороженка «Марко Проклятий». Хаотичним псевдомістицизмом віє від Поліщука «Гуляйпільський батько» та Тисовського «Тайна фйорду». Не надаються для дітей і молоді (через малий критицизм у читачів) книжки: Евальда «Двоножний звір» (дарвінізм), Залізняка «Оповідання з історії укр. землі» (пересадний еволюціонізм та матеріалізм), Кіплінга «Оповідання» та Лондона «Оповідання південного моря» (обожання т. зв. «природного стану»).

Очевидно, що й пішла ця «просвітнянська» бібліографія в бік реліг. байдужості, а навіть соціалізму. Не можна за це винуватити п. І. Калиновича, бож від того він і соціаліст, щоб ширити свої «ідеали», але злишнім було помішувати це в журналі «Просвіти». Якщо піде так далі, невдовзі стануть сільські читальні в більшості сільробівськими...

Aramis

Для поширення овиду. Серед різних хиб, якими відзначається наше громадянство в Галичині, на перше місце виступає пасивність і нерухливість. Причин цього можна шукати і в чинниках расових (маловартність словянської крові) і в географічних (Галичина австрійська між Карпатами і російською границею була далеким, глухим закутком) — але не причини тут важні, а се, якими способами змінити й оживити нашу вдачу. Звернемо тут увагу тільки на одну сторону цього невідрадного явища. Наша нерухливість проявляється у значній мірі з фізичної сторони, — ми справді неохотно рухаємося з місця, засиджуємося, боїмося знайти на новому місці, в інших обставинах. З комічного боку можна брати нерухливість старшого покоління: цих типових „радників“, що дослівно цілими роками не змінюють маршрути, що обмежується трома стаціями: хата, бюро, казино. Навіть дуже заможні і незалежні люди не дозволяють собі на люксус поїхати десь далі, а вже до рідкості належать пани, що відважуються відбути подорож по Європі. Але старих не змінимо. Та не ліпше є з молоддю. Не ліпше, а може гірше. Візьміть під обсервацію нпр. студентів університету чи політехніки у Львові. Переведіть анкету: чи справді всі вже відважились здобути верхи (!) Високого Замку? Чи великий про-

цент досягнув (!) рогачки міста (з виїмком своєї, біля котрої мешкають)? Чи чували хочби про Брюховичі, Янів, Зимну воду? Чи зацікавився хто Чортківською Скалою, якої по героїськи боронили українські війська, — чи пробував хто відшукати зарослі окопи з облоги Львова? А далі — кілька Подолян бачило гори, а кілька верховинців було на Поділлі? Почисліть усіх тих, що звиділи вже Волинь, Холмщину, Полісся, а хочби тільки у своєї життєві пляни вкладають намір се зробити.... Страшні будуть висліди нашої статистики. Більшість студентів се кандидати на тих майбутніх „радників“, — уже тепер (двигачи на плечах другий десяток важких років!) день у день витоптують стежечку тими самими брудними вуличками. Іти за місто, за рогачки, — се так далеко, такий чужий край, невідомі люди, нечувані небезпеки: а так приємно в неділю відпочивати в хаті, спати, чи курити, чи в карти грати...

Треба почати нам енергічну боротьбу з сею проклятою пасивністю нашого племені. Кождий з нас, що змагає до цього, щоби себе виховати, підняти вище, зробити людиною, між інші завдання повинен поставити собі також обов'язок силувати себе до рухливості, до поширення свого світогляду через проходи, мандрівки, подорожі. Се обов'язок не тяжкий, бо туристика се спорт найдешевший, а що до втрати часу, то навіть найбільш зайняті люди можуть присвятити на прохід 2-3 години на тиждень. Ся втрата чи перерва в праці надгороджується в десятеро відсвіженнем думки: котрийсь з філософів сказав, що найцінніші сі думки, що являються на проході серед природи. На мандрівці поширяється географічний овид, а з тим ще більше духовий світогляд, — є нагода до

найрізномірніших обсервацій і помічень, до поглиблення знання природи й людей, а ніщо не дозволяє людині так глибоко вглянути самій у себе, як самотній прохід.

Мандрівки учать широко просторності. Се та прикмета, якої не достав нам, Галичанам, а яку у далеко більшій мірі мають Придніпрянці. Вони, що зростали у безмежних просторах Великої України й нерідко мали нагоду переїздити різні провінції російської імперії, знають, що таке простір і не бояться його так, як нерухливий Галичанин. Мандрівки дозволяють нам виробити собі сю прикмету. На мандрівках пізнаємо, що таке простір — око в око стрічаємося з незміримістю землі, з острахом міримо віддаль — а також учимося покупувати деякі пляни і в тих зусиллях нашої волі та м'язів знаходимо принаду і приємність. Хто раз закушав простору і мандрівки, тому вже все „мандрівочка пахне“.

Мандрівки вчать патріотизму. Тільки той, хто власними ногами перейшов частину свого краю, на власні очі побачив його природу, оселі, мешканців, — відчуває сердечню близький зв'язок з Рідною Землею, її минулим і сучасним. Він зрозуміє, що таке Вітчизна.

К.

Дещо про етнографізм і апіоризми. В ч. 3. «Українського Мистецтва» кінчиться критика п. М. Голубця на книжку В. Залозецького про готичські і барокові церкви Підкарпаття слідує: «Я далекий від

змішування науки з політикою, але читаючи книжку проф. Залозецького я не міг обігнатися від вражіння виснесених із «Листів до братів-хліборобів», у яких В. Липинський наче промощує шлях апіорним і вироzumованим гіпотезам нашого автора на тему недостаті органічної розвою лінії в деревляному будівництві, супроти безспірного існування такої в мурованому... »монументальному«.

Рецензентови вихованому в дусі народовецького етнографізму видається неможливим, щоби столичні монументальні¹⁾ церкви руських князів могли бути прототипами деревляних сільських церков... так само як він не хоче вірити, що державу творили згори найліпші з найліпших, найактивніші з активних (національна аристократія), які передавали цю організацію пасивному «народови». Тому і він залюбки церемишує, етнографізм з українською культурою і не любить, коли хтось джерела народної культури виводить від здобутків вищої аристократичної (в значінню вище згаданім) культури... Це для нього апіоризми... хоч ціла історія людства могла б дати безліч примірів на це, що всі впливи йшли тільки з гори в долину, тільки від висших форм до низших, а ніде і ніколи навпаки! Чи не час нам уже цього етнографічного сентименталізму позбутися? Чи саме він не є апіоризмом?

В. З.

¹⁾ Монументальні тому, що будовані з тривалого матеріалу — жадна деревляна будівля з тої причини монументальною бути не може.

„Малі реальні здобутки“ не ворожі великим, коли йдуть в дусі і в лінії останніх. Малі здобутки, що тратять з ока остаточну мету, збивають лиш націю з її шляху.

Д. Донцов

БІБЛІОГРАФІЯ

„Геній Риму“. (*Albert Grenier — Le génie romain dans la religion, la pensée et l'art.* Париж 1925, 506 ст. і 16 ст. ілюстрацій).

Старинний Рим відділений від нас довгими віками історії, але близький нам своєю цивілізацією: культура Заходу розвивалася на основах витворених Римлянами і впливи Риму сягають аж до наших днів. Тому й досліди над старим Римом мають для нас не тільки теоретичне, наукове значіння, але розбуджують живий, насущний інтерес: які були жерела сили Риму, яка суть його організації, які цінності дістали ми по ньому в спадщині? На ці питання старається дати відповідь Альберт Греніє в праці: „Римський геній у релігії, думці й мистецтві“. Книжка А. Греніє — се можемо сказати відразу — не дає вичерпуючої відповіді на всі проблеми, що нас можуть цікавити, але його погляди на різні сторони римського життя такі оригінальні, що треба присвятити їм увагу.

Коли говоримо про „римського генія“ не треба думати про якусь незмінну силу, про здібности одного народу чи раси. Римський нарід щодо свого походження і раси був дуже неоднорідний, повстав через змішання різних етнічних елементів і в протягу століть безнастанно відновлювався допливом чужої крові. Навіть кермуюча аристократія, що була більше постійна, обновлювалася багато разів уже в історичних часах. Римська цивілізація — твердить автор — не була ділом одної раси, а повстала поволі як вислід господарських і політичних обставин, під впливом сусідства з іншими народами, врешті завдяки щасливим подіям і та-

кож через діяльність одиниць. Особливо помітне се останнє: великі люди давали народови світлі приклади, великі письменники своїми творами впливали на думку й уяву громадян, їхня творчість розбуджувала генія народу. Та хоч Рим розвивався під різними впливами, хоч безнастанно обновлювалася його кров і ідеї, то все таки римська цивілізація виказує внутрішню суцільність. Треба се приписати тягlosti традиції: і сій питомій інтелектуальній та моральній атмосфері, що лучила Римлян старих з новими, і суспільній традиції, що через родину, через різні класові звязки і найбільше через державу переносилася з покоління на покоління. Оригінальність і суцільність цивілізації Риму проявляється найбільше виразно у чотирох ділянках: у релігії, державі, іграх і пізнанню людини, — се найвищі осяги римського генія.

В перші часи розвитку Риму ціле життя людини і народу було перепоеєне релігією. Але римські божества відріжнялися дуже від божеств — інших народів. Римські боги не були зловісні ні жорстокі; вони визнавалися ласкавістю. все були готові опікуватися своїми вірними, не домагалися великих жертв, усе були справедливі і точно сповняли свої обовязки. Божества не вимагали, щоби їх пізнавати або любити; вони не мали ніяких мітів, не вчили нічого, не розбурхували почувань. Се була релігія народу пильного і роботящого, що не визначався чутливістю, але також не знав викидів совісти. Одно тільки обовязувало в римській релігії: точність форм і обрядів. Над сею формальною стороною релігії доглядали пильно численні жрецькі

колегії. Вони кермували римськими віруваннями і тоді, коли почалася інвазія різних орієнтальних божеств до Риму; з великою обережністю вони вибирали нових богів, давали їм місця в святинях, дозволяли розумно акліматизуватися в Римі ріжним культам і обрядам. Пізнійше з розвитком цивілізації релігія втратила давнє верховодяче місце. Та хоч побожність занепала і не стало вірних, залишилися ненарушені святини й обряди: релігією заопікувалася держава і піддержувала релігійність як одну з основ громадського життя.

В пізнійші віки Риму державна ідея обняла все життя Римлян так глибоко і всеціло, як перше релігія. Римська держава повставала у завзятих боротьбах зі сусідами. Звідси витворилися в римськім народі сей сліпий послух для кермуючої аристократії, привичка до строгої карности, готовість безоглядної жертвенности для публичної справи, все сторожкий патріотизм. Звідси також се беззастанне пошукування корисного, погорда для фантазії, суворість серця, недовірчивість до нового. Так твориться дух рівночасно енергійний і обережний, скорий до вибухів і готовий до послуху, горячий і зрівноважений, повний привязання до вітчизни і ворожнечі до чужих, — се ті чесноти Риму, яких представником є старий Катон. Держава кладе своє п'ятно на ціле життя народа. Обовязки супроти держави стоять на першому місці і відсуювають на друге місце всі повинности людини. Для держави громадянин повинен женитися, мати діти, для неї корисно жити і по геройськи вмирати. Одинця служить державі, коли управляє рілю, так само служить їй, коли образує свою думку й уживає слова проти тих,

що шкодять публичній справі. Боротьба партій се тільки форми, які приймає патріотизм. Всі сторожать над собою і піддають себе взаємній цензурі для спільної мети. Римський нарід се одна армія, в котрій увага кожного є постійно звернена на користь усіх і славу держави.

Державі служить також релігія, мистецтво, наука.

В обсягу мистецтва Римляни були учениками Греків. В Римі перших часів обичаї були строги, суворі. — Щойно під впливом Греції Римляни навчилися забави, ігри, розсмакувалися в літературі й мистецтві, почали віддаватися їм з пристрасною ще більшою, чим Греки. Се могло стати небезпечне для громадянства, — але і тут держава старалася використати для себе аспірації одиниць і римське мистецтво віддалося на службу державній ідеї, у найкращих своїх творах зображувало велич і силу Риму (монументальна архітектура, Вергілієва Енеїда).

В науці Римляни не змагали до теоретичних перспектив, для них були ближчі справи практичні, утилітарні. „Римлянин не був великим ученим, бо не хотів бути тільки ученим“. Найбільше цікавилися Римляни світом моральним. Пізнання людських характерів, психіки, пізнання людини взагалі — се головний предмет зацікавлення Римлян, що так ярко проявляється в літературі. Римляни були творцями гуманізму.

Боги, держава, розвага, пізнання людини се головні предмети, якими цікавився Римлянин. На всіх сих ділянках Рим користувався цивілізаційними добутками інших народів, але чужі елементи умів спожувати в одну нову й оригінальну цілість. В тій практичній умілості

присвоєння чужого і примінення його до потреб власних проявляється сила римського генія. Римська держава уміла використати усе для скріплення своєї могутності. Рим зібрав у собі і перетворив всі цивілізації старинного світа і в одній суспільній формі передав сю спадщину новій Європі. *І. К.*

О. Томашівський. Предтеча Ісидора Петро Аверкович, незнатний митрополит руський (1241 — 1245). Окрема відбитка з „Записок Чина св. Василя Великого“, том II, вип. 3 4. Жовква, 1926. Стор. 221 — 313.

Зазначена праця проф. Др. С. Томашівського безперечно заслугує на увагу всіх, хто цікавиться як історією Церкви на Україні, так і загальною українською політичною та культурною історією.

Як і інші — давніші праці проф. Др. Томашівського, згадана розвідка відзначається ґрунтовністю дослідів, самостійним та оригінальним використанням і аналізом всіх приступних авторів джерел а разом з тим широким історичним виднокругом і талановитою синтезою. До сього мусимо додати, що й основна тема нової розвідки проф. Др. Томашівського і окремі висвітлені в ній питання мають великий інтерес для історії церковної й загальної, а одночасно з тим і велику принципово — практичну вагу.

Праця проф. Др. Томашівського зясовує надзвичайно важливе питання про взаємини України із Заходом, питання, яке не зважаючи на свій суто-науковий характер, незалежно навіть од волі ученого дослідника, дає певні підстави й для вирішення деяких питань нашої сучасності.

Свідомий цієї ваги порушеної ним теми, проф. Др. С. Томашів-

ський закінчує свою працю, побажанням, щоб обговорені ним історичні факти спонукали глибше призадуматися й зрозуміти сю істину, що змагання України до зближення зі Заходом так само природні й давні, так само самостійні й органічні, як історичний процес творення української народності як окремої національної індивідуальності...

Надзвичайно цікаво, в цілком новому світлі малює проф. Др. Томашівський картину політичного життя та міждержавних відносин на Сході Європи в тяжку добу татарської навали.

Неосвітлена досі широка політична а разом з тим і релігійна діяльність св. мученика князя Михайла (який виявив видатні державницькі заміри та змагання до об'єднання українських земель і до солідаризації всіх християн у боротьбі з татарами) стає тепер у нашій історії, після праці проф. Др. Томашівського, більше зрозумілою, цілком виразною і яскравою.

Зрозумілим також стає мучеництво св. князя Михайла, видатного борця за незалежність і могутність Руси-України і Руської Церкви.

Паралельно з тим зясовується проф. Др. Томашівським також діяльність і зокрема політично-релігійна місія „Руського“ (українського) Митрополита Петра Аверовича, блищого співробітника Михайлового, якого досі більшість дослідників майже ігнорувала.

Отже знаходимо в новій розвідці проф. Др. Томашівського низку дуже сміливих, але при тім поважно уґрунтованих історичних гіпотез.

Не вдаючись у докладніший розгляд і оцінку сих гіпотез та висновків проф. Др. Томашівського, мусимо визнати нову його розвідку

найбільш блискучим серед його поважних наукових творів.

Розвідка ця безперечно матиме дуже велике значіння для політичної та церковної історії Руси Української і зокрема для вирішення питання про становище України в минулім між Сходом і Заходом.

До розвідки проф. Др. Ст. Томашівського додається коротенька стаття покійного В. Пещанського, київського архітекта й консерватора „Київський Спас на Берестовім“ (стор. 314—216), котра має певний звязок із працею проф. Др. Томашівського про митроп. Петра Акемовича, бувшого перед висвяченням його в єпископи (чи може безпосередньо в митрополити) ігуменом Київського Свято-Спаського монастиря.

Виданням розвідки проф. др. С. Томашівського „Записки Чина Св. Василя Великого“ зробили українській науці безперечно велику послугу. Взагалі з приємністю можемо зазначити, що „Записки ЧСВВ“, три роки тому скромно розпочавши своє існування, тепер стають поважним історично-науковим журналом, який, сподіваємось, відграватиме визначну роль в нашій науці.

Вяч. Зайкин

Vademecum українського студента. Зредаговано колеґіально. Львів 1926. — 8°, 62 ст.

Це перша ластівка з практичної області життєвого шляху укр. студента. І справді варто з нею познакомитися не тільки абітурієнтам і старшим студентам, але й поважному громадянству, що дрожить за долю своїх грядучих. Тепер же треба сказати — чому?

Традиція прогомонілих літ мала (й на жаль досі так є!) пасію плодити в нас як найбільше інтелігенції дорогою класичних гімназій,

з яких рекрутувалися „професіоністи білих рук“; а нині, коли часи змінилися, коли тільки власним починаю, працею та інвенцією добутися можна життєвої карери, люди з класичним вихованням, не маючи відповідних приготувань, стають в обличчі твердого життя старими, безрадними дітьми, та не знаючи на яку ступити, нидіють марно а й пропадають. „Два іспити зрілості здає кожний укінчений гімназист. Один лекший, другий тяжчий. Цей другий — то вибір відповідного звання“, каже дуже влучно автор і подає zarazом вихідну з цього гушавиння, кладучи натиск на економічний і промисловий бік нашого суспільного життя.

„Неправда, що ми знаємо багачтва рідної землі! Багачтва ці знає той, хто їх експлуатує!“ або: „... на світі є нині около 10.000 різних фахів. А в нас кілька? Порахуйте: рільник, священик, урядник...“ Ось зразки многих правд кинених автором.

Отже коли ти, український абітурієнте, станеш усміхнений, здається щасливий перед ворітьми самостійного життя, та як Геракль на розпутті питатимеш, кудю йти, щиро раджу: звернися до нинішньої книжки, а в ній найдеш відповідь, вона стане тобі дороговказом до твого майбутнього.

Не менше щиро поручається книжку і старшому студенту. Девіз: „поможи сам собі, небоже“, повинен стати для нього цим, чим „memenlo mori“ для деяких монаших чинів. Особливо тоді, коли покинутий усіми, змагається він з чорною бідю, бо: „Кому більше лицює бути сміливим, гордим і підприємчивим, як не студенту високих шкіл“? — бо: „це важна проблема, яким умінням і якими чеснотами здобуде собі україн-

ський умовий робітник довіря суспільности."

Такі уваги — в порожній портфель старшого укр. студента разом з цим, що в книжці знайде він вичерпуючі інформаційні дані дотично організації високих шкіл і поодиноких факультетів. Прм: як станеш адвокатом, суддею, учителем, лікарем, інженером, ветеринарем...*)

А тепер слівце до старшого громадянства, цебто в першу чергу рідням назріваючої молоді. Громадянству — конечно треба зазнакомитися з книжечкою, та в роздумуванні над нею йому не можна бездільно приглядатися марнуванню нових сил молоді, що стала на порозі вибору звання. Не можна теж допустити, щоби молодь цю спрямовувано на шляхи, які не відповідають її здібностям або гамують дальший їх розвиток, бо гріх великий, щоби в так відвічальній області панувала несвідомість а густо-часто долею молоденької людини кермував сліпий випадок. Бо ця вітка нашого суспільного руху є до цієї міри занедбана, що рідко коли навіть шукаємо причин скрахованого життя, не здаючи собі справи, що корінь лиха — саме у виборі відповідного звання, а його парістки

— це засліплення клясовим, традиційним чи матеріальним фанатизмом.

Наприкінці гаряче бажаним було би, щоб автори, які в „першій ластівці“ з цієї ділянки так гарно сконкретизували свої погляди на справу, не перестали й на дальше розвивати своїх думок у цьому напрямі, а цим самим, щоби поклали перші цеголки під майбутню інституцію на зразок австрійських і німецьких інституцій, які принесли неоцінені користи їхнім суспільним інтересам.

Іван Шкварко

З російської релігійної літератури. — **Путь, ч. VI. Париж 1927 р.** Завдяки тому, що ціла плеяда російських релігійних філософів покинула межі Росії, релігійна література еміграції дуже збогатіла. Ми можемо навіть сказати, що власне це єдина ділянка російської еміграційної літератури, в якій ми добачуємо дійсно оригінальні і цікаві твори. Такі імена як Бердяєв, Карсавін, Франк, Лоський і інші — говорять самі за себе. Найцікавішим з них є безсумніву — проф. Бердяєв, перу якого належать такі речі як „Нове середньовіччя“ і „Філософія Тройці“, з яких перша вже в два роки після свого виходу по московськи — дочекалася перекладу на мову німецьку. Цей же Бердяєв став на чолі редакції журналу „Путь“ (Шлях), який зібрав коло себе цілу еліту російської літератури й науки на еміграції. Як журнал присвячений „російській релігійній думці“, „Путь“ не міг невідбити на собі події що хвилює тепер найбільше цілу віруючу еміграцію — ми маємо на увазі той розкол, що протягом останнього року розбив цілу цю еміграцію на два взаємно ворожі табори. Спір, у якому воро-

*) Міркування авторів книжки базовані на акатолицьким світоглядом і це шкодить об'єктивності, впрочім корисної, книжки. На справу вибору звання годі дивитися виключно з такої точки: мовляв, для нації треба цього а того звання, а в цім чи тім званню мало людей... Є ще й у людини інша напрямна, якою слід у такій справі руководитися, а саме т. зв. „покликання“ й голос совісті. — Так само некаатолицьке становище заняли автори в інших справах, прим. при інформації про студ. організації нема згадки про катол. укр. організації (УХСО, МТМ та и.). Все це хибитієї корисної книжки, які при новім виданні слід справити. *(Замітка Редакції).*

гуючі сторони — митрополит Євлогій і митрополит Антоній з так званим архієрейським собором, перейшли вже у поборенню оден другого всі можливі для таких високих церковних достойників межі. В цій боротьбі митрополит Євлогій мав за собою майже всіх професорів, які кермують так званим „Релігійним рухом“ Еміграції, викладають у Париській Релігійно-філософічній Академії. У свою чергу за митрополитом Антонієм — дружно стала ця частина російських монархістів на чолі з відомим Марковим II-им, що репрезентує собою ідеї славнозвісного „Союзу русского народу“ і являє собою без сумніву найбільш негативний тип російських монархістів. Ці явища, фактично до церковного розколу відношення не маючи, зробили те, що цей розкол придбав виразно політичне забарвлення. Митрополит Євлогій став уважатись духовним вождом — більше ліберальної частини віруючих (у тому числі й поміркованих монархістів на чолі з проф. Струве) а митрополит Антоній — крайних реакціонерів.

Все це відбилось у великій мірі і на „Путі“, який зійшов зі своїх метафізичних вишин, щоби поборювати з релігійного становища взагалі ідею монархії. Як у попередньому п'ятому числі, так і в тому що ми саме розглядаємо, цьому питанню присвячено досить багато місця. Так проф. Олексієв у своїй статті „Християнство й ідея монархії“, доказує, що ідея обожествлення особи монархи має своє походження в поганській, а не християнській релігії. Думка — власне кажучи цілком відома і не потребуюча таких широких пояснень, як це робить автор. Власне як раз у сучасні часи, всі дійсно монархічні ідеології є збудовані на

освяченні монаршої влади церквою, а не на обожествленні особи монарха і наділенню кесаря предікатами прислугуючими лише Богові. Ніде як у сучасній монархії є приведений основний постулат щоби Богу воздавати боже, а кесарю кесарево. Коли й помічається нахили до поганського обожествлення голови держави — то це у модерних диктатурах всяких толків. Але ідея диктатури (охлократична) (розумію під тим тип державного устрою, а не тимчасове в часи державної небезпеки, збільшення прав чи то голови чи якогось чинника держави) є власне найбільше протилежною ідеї дійсно монархічній.

Воює з ідеєю монархії Бердяєв у своєму „Щоденникові філософа...“ Цей без сумніву дуже глибокий і цікавий мислитель виказує якусь трагічну короткозорість засуджуючи монархічну форму правління як форму згинувшу нарівні з капіталізмом etc. Він ототожнює чомусь саму ідею монархії з тою її формою, яку остання мала в дореволюційній Росії. Називаю цю короткозорість для Бердяєва трагічною — бо вона зводить на нівець цілу надзвичайну цікаву філософічно-суспільну концепцію автора; яку він викладає у своєму „Новому середновічі“, віднімаючи цій концепції одну з її підстав. На жаль ця коротенька замітка не дозволяє мені спинитись довше на інших статтях що надруковані в 6-му числі „Путі“. Дозволю собі звернути лише увагу на другу статтю тогож Бердяєва „Про християнську апологетику“, в якій автор торкається питання так званої „науки про релігію“, і підкреслює всю засадничу брехню, з якої ця наука звичайно виходить. Ця брехня, полягає в то-

му, що за наукове дослідження релігії беруться звичайно люди, котрі самі не вірять у ніщо і є аполігійними. Дуже влучно зауважує автор „що нікому не може прийти до голови припоручати займатись естетикою й історією мистецтва людині позбавленій будьякого естетичного чуття, людині, що не здібна до розуміння краси“ — тим часом, як „релігійний ідіотизм себто нездібність до узріння і пізнання релігійної реальности, довгий час уважались дуже сприятливою передпосилкою для об'єктивного розсліду релігії“...

I. Я-кий.

Politik und Geistesleben von Karl Vossler. Münchener Universitätsreden Heft 8. München 1927.

В тій святочній промові знаний учений романіст, автор одної з найліпших праць про „Божеську Комедію“ Дантого, нинішній ректор монахійського університету старается визначити взаємовідношення між духовими проявами а політичною чинністю людини.

Кілька влучних уваг Фослера подаємо тут у скороченню.

Міт про владу як про інкорпорацію чогось злого, чогось нечистого, чогось сатанічного походить від несправедливого оцінювання Макіавеллі, якому приписується часто фрази неначе політикою не повинні займатися чесні громадяни, бо вона тим ліпшою є чим більше в собі має зла, тим чистішою чим більш нелюдською, тим річевіщою чим більш макіавелістичною. Але в дійсності ці фрази не відповідають правді. Макіавеллі стремить у першій мірі до відокремлення політики політично-державної штуки від духового життя¹⁾, з організму люд-

ського духа витинає він і препарує політичний орган, остро і чисто як анатом-хірург і вказує на його самостійні закони. Його не можна уважати отже за терапевта, себто лікаря політичних недуг, а за анатома. Не диво отже, що на не одного, непричасного в ділі політичним глядача, робить Макіавеллі це страшно гідке вражіння, яке роблять звичайно часті людського організму викрапанні ножом хірурга. Ізолююча абстракція і наукова строгість, а не його характер, є причиною цього, що Макіавеллі ділає так макіавелістично.

Ця абстракція, це зимне аналізованне не дасться оминати на гадку Фослера, але воно не вистарчає, а треба знайти синтезу межі тою ізолюваною політичною волею а всіма духовими функціями людини. Тільки тоді можна ужити макіавелівського методу аналізу, але зломивши його мертвий абстрактний характер.

Іншими доступнішими словами: політична влада, якої закони так влучно аналізує Макіавеллі — немислима є всеж таки без ідеології, себто без висшої цілі. Бо в такому разі остає тільки влада для влади, сила для сили, могутність для могутності і більш ніщо. Макіавеллі, як людина ренесансу, склонювався до погляду, що людина є мірилом всіх річий і що її воля до панування є нічим необмежена (антропоцентризм) і що влада для влади без ідеології, без духового підкладу є неможлива...

Але Фослер є иншого погляду. Він є універсаліст і вважає, що політична штука, що політична влада без глибокого духового підкладу, одним словом без релігії і віри, є

¹⁾ Не треба забувати, що це було свого рода реакцією на перемогу духового спі-

рітуалізму середньовіччя над світсько-політичним устроєм, яка така знаменна є для ренесансу.

неможлива. Ось одно з найгарніших місць його бесіди:

„Правдивого політика і великого державного мужа пізнаєш по тім, що він не тільки історично думає і відчуває, але що він має передчуття для будучих річей, що він наповнений є ними. *Таке відчуження будучности змішане з покором і сміливістю можу подумати собі тільки на релігійній основі. Ніяк не можу подумати собі творчого державного мужа і плодотворну державну штуку без живої віри чи це в своє власне щастя, в справу, в місію, у власну націю або — на висшій щаблю в змисл світової та людської судьби — в Бога.*

„Менше знанням минулого і теперішнього, а о много більше віруючою свідомістю вічності налагоджуються відносини межі політичним хотінням і діланням народів а межі їх внутрішнім духовим життям, їх етикою, мораллю та фантазією.

„Чому пр. хрестоносні походи запліднили в цілм західнім світі тільки проявів поезії, мистецтва і науки — а імперіялістичні війни Людвига XIV. так мало — хоча вони припадають на час найвисшого культурного розвою?

„Бо перші започатковані були силою вічних ідей в серцях, ризком вірно-відданих ідеї твердих людей і виповнювали ціле ество і уми всіх — підчас коли ці другі виникали з короткозорого династичного націоналізму без глибшої конечности, без змислу та ідеї.

„Бо відки малаби державна штука, котра обставлена є все тільки дочасними, людськими, земськими і аж надто земськими річами, черпати далекозорість, переглядність і величність, а разом з тим її вплив у далечинь і в глибину — колиб людина, яка її виконує, себто кождочасний державний муж, не зумів

поширювати й очищувати свого погляду і свого почуття часу небесними просторами та вічністю...”

В. Залозецький

Клавдія Бобикевич: Українські талани. Оповідання. 8^о стр. 44. Коломия 1927. Нак-м В-ва „Трембіта“.

Оповідання так шумно назване ділиться на три часті: 1) Ранок, 2) Полудне, 3) Вечір; предметом його є укр. письменниця Сидонія Муренко (літ 26!), яка пише безпереривно свою повість (вже одно оповідання видала й — як не дивно — критика приняла його дуже гарно), а між тим приходять різні особи, з котрими Муренко вдається в диспуту на різні оригінальні, ще ніколи не порушвані на сторінках укр. літератури теми, як ось: нужда укр. письменників, нарід, котрий стогне в ярмі бідний і понижений і... на теми некритичности нашої критики. Бо уявіть собі: приятелька 26-літньої письменниці пані докторова Козонська також свого часу пробувала сил (хто в нас не пробував) у літературі не щоб „заробити“ (думаю!), але щоби збагатити нашу літературу і... „висміяли, зганьбили...”

„Мене вхопила злість на всіх тих критиків, бо чому то вони що ліпшого не напишуть, а лише готові твори ганяють, нищать, бож — чи се не легше? Кілька рухів пером і все готове, а чи добре роблять? Таким безпощадним нівеченням та картанням відбирають не тільки всю охоту до дальшої праці, але й збивають ніжну слабу билину, котра під опікою та доглядом — моглаб розвинутися в сильне дерево...” (стор. 34). І пані Козонська з розпуки виходить заміж „хата, любима дружина, діти” — заступили їй літературу...

І добре зробила! В нас забагато письменників! „Світ не батько, а доля не ненька“, критика не має завдання садівника, а література не розвивається в теплярні, а в життю. Ріжниця досить велика. Хто сильний і бодрий, той в боротьбі загартується, хтож слабкий той згине. І так з нього користи не буде. І дуже добре зробить 26-літня письменниця Сидонія Муренко, коли перестане писати свою повість, бо вже нинішні начерки зраджують, що вона не матиме успіху: „він заручиться з нею, витягне всі гроші, а по кількох літах покине і візьме яку стару, але багату німку або польку — так як то в нас діється... Дівчина попаде в розпуку но і отроїться... ні... не отроїться а піде на село учителювати“... (стор. 23). А там пізнає Славка, котрий „любить свій нарід понад усе, працює серед нього а нарід горнеться до него, обожає свого учителя“... (стр. 24). Панно Сидзю! Не переписуйте укр. повістей з XIX в. А оскільки вже конечно хочете переписувати, то робіть це крадькома, тихцем, щоби не почув цього нарід, серед котрого ви працюєте й не забажав пригорнутися до вас сильніше й вибити вам шиби з вікон тоді, коли ви мрієте про нього.

Л. Нигрицький

В. Бобинський: Смерть Франка, поеми, накладом В-ва „Молошній Шлях“. Львів 1927, 16⁰ стор. 64. Окладинка П. Ковжуна.

Ви пригадуєте собі В. Бобинського з того часу, коли „шелест сорочки“ й „тугі голені“ вводили його в поетичний настрій і він зраджував нам різні „тайни танцю“ його думок? Ви пригадуєте собі, що він тоді був делікатний у словах і ліниво-орієнтальний в рухах

і тільки яснів своєю бездоганою формою на овиді галицької поезії?..

Нинішній Бобинський инший. Одинока блискучість форми каже нам, що це ще Бобинський а зміст... Захотілося, бачите, мистцеві форми галицької поезії піти слідом товаришів-графоманів із Держвидату С.С.С.Р. і зробити метаніє Франкові, бо місця перед Леніним і С-ка вже заняті, а Франко ще не обкаджений.

Що правда, автор признається, що в душі у нього „боротьба йшла по лінії розвивання фатаморган романтичного нерозуміння світових явищ, в бік глядання таких елементів нового реалізму, які — відповідаючи певним мистецьким вимогам чисто так сказатиб професійного характеру — булиб одночасно тісно спаяні з тим емансипаційним процесом, який тепер охоплює вшир і вглиб свідомість пролетаріату.“ (стр. 5 – 6).

Я дуже сумніваюся, чи вислів цієї боротьби, яка відогралася в душі автора охопить „вшир і вглиб свідомість пролетаріату“, всежтаки вислідом того мабуть є признання, що „я станув по тій, по котрій стоять мільйони моїх братів і сестер — пролетарів — по лівій (стороні барикади)!“ (ibid). Вимушено чи добровільно — це инша справа, але карти відкриті!

Значить, нинішній Бобинський є инший, чи радше — повинен бути иншим.

„Я свідомо вистерігався братися за перо в моменти зневіря“ (ibid.) каже автор і

Той гордий ум, що бунтувався Богу,
Що нівечив цей твір безтямних рук,
Що голосив: „Ти — вічний — встав з нічого!
Ти тат — не цар! — людей, їх крові й мук!“
(стр. 8)

котрий справдив слова св. Павла*),
що „чоловік гріха... засяде в храмі
Божім, творячи себе Богом“ той гор-
дий ум, бунтарський дух і т. д. і т. д. як

..погасли зоряні світи
Чоло покрит холодною піт послідний
І він зідхнув: „Ох, мамо, якби ти
побачила тепер який я бідний!...“
(стр. 44)

Пригадуєте собі колишнього Бо-
бинського, ще без етикетки: „лівий“,
вірш „Камо“?...?...?

Бобинський повинен бути ин-
шим, але він не може ним бути:

Як почувеш вночі край свого вікна..
Це не дощ, це не вітер голосить
Це чиясь непрожита, забута весна
Там на чатах стоїть край чийогось вікна
Безнадійно смутна,
І жаліється тихо і просить:
Не дивися в цей бік, не збавляй собі сна..
(стр. 20)

Це не є сирота.. це не є сирота..
Це чиясь понівечене, побите життя,

Це є хтось, хто згубив ясне саяво зорі
і стоїть уночі на дощі на дворі..
(стр. 21)

В тому нема ні „руського хлопа
радикала“ Франка, ні з етикеткою
„лівий“ пролетаря Бобинського!

І тому воно таке сильне й при-
страсне й болючо-глухе й незгли-
биме: ессе homo...

І тому Бобинський не може бути
иншим, бо і Франко автор „Каме-
нярів“ і прочая і прочая в днях
журби признався, що й він зій-
шов у низ

де гниль, погані лярви,
де душно мрячно..
і чахне дух..

А люди видалися таким дрібним
мізерним кодом..

.....
треба бути дурним,
Щоб задля них у бій йти як в дим
Ті що терплять варт того, щоб страждали!

І це по 15 ти літах боротьби!!
Чиж супроти того не є вище зга-
дане смертю, не тою, про котру
згадує автор, що

все тепер — клубок охлялих нервів...
(стр. 8)

Крім поеми „Смерть Франка“,
у збірці находимо ще й інші речі
схожі з попередньою темою („Чор-
нозем“) або й зовсім одмінні, як
напр. „Ніч“ (стр. 51), котра ще раз
наглядно вказує на брак застанови
й надуми демонстративного при-
знання автора! У кількох партіях
був Шевченко? І Бобинському віль-
но писати тенденційно-агітаторські
метанія (вониж так скоро забува-
ються!), бо він поет і Бобинсько-
му не вільно накладати собі ети-
кетки, бо він поет! Л. Нигрицький

Халіда Едіб: В огні, повість з ту-
рецької визвольної війни. Коопе-
ративна накладня „Червона Кали-
на“. Львів 1927. стр. 234. Переклад
В. Софронова.

Повість писана жагучо, пристра-
сно, писана кровю і то щирою,
сердечною. „Жіночі очі, що накла-
дають на мушину окови найтрусли-
віщих, рабських звичок, які прико-
вують його до домашнього огнища,
до кімнати, провадить його деколи
й у пекло.“

І в тому випадку в пекло стріль-
ного порошу, смерти на полі, в око-
пах, в пекло партизанських боїв
завдяки одній жінці Айші, з якої
війна зробила героїню, забравши
їй мужа й сина, забитих у жорсто-
кий спосіб завойовниками, а лиша-
ючи в серці самотність тепер ціль в її
життю: добро, визволення вітчизни.

Повість кінчиться трагічно (пи-
сана в формі дневника), але по її
прочитанню мимовільно насувають-
ся рефлексії: а ми? Деякі уривки
можнаби живцем приміняти до на-

*) Друге послання до Солунян гл. 2 ст. 4.

ших обставин і справедливо пише М. Струтинський. що читач часто затрачує екзотичність сюжету й „здається йому, що турецька авторка перенесла на малоазійський ґрунт картини з Української Революції.“

Повість попереджує вступне слово перекладчика В. Софронова про авторку й обставини чи радше події, серед яких виросла повість. Переклад місцями дуже удачний — головню віддає вповні душевні перипетії героя, але місцями находимо такі слова, які рішучо вже не повинні знаходитися в нинішній нашій літературній мові як „битва“ (стр. 13, 76 і т. д.), такі форми як „єї“ (стр. 18 і ин.), польонізми як „прорівніоналка“ (стр. 52) і инші.

Л—ч

Спомини про Івана Франка. Бібліотека „Нового Часу“ ч. 7. Львів 1927. Накл. Нов. Часу. стр. 91. 16°.

О. Леонтій Куницький: Вітер від моря. Бібліотека „Нового Часу“ ч. 14. Львів 1927. стр. 100. 16°.

Микола Мотійв Мельник: За рідне гніздо. Бібліотека „Нов. Часу“ ч. 13. Львів 1927. стр. 37. 16°.

Перша книжочка це причинок до освітлення Івана Франка в його приватному й редакційно суспільному життю. Друга й третя мають спільну ідею Визволення з цю ріжницею, що книжка о. Куниць-

кого писана більш фейлетоново й агітаційно, а твір Мельника це оповідання про „Майку Црнагору“.

На першу книжку зложилися „Спомини про Івана Франка“ В. Лукича, „Спомини про мої взаємини з Др-ом Іваном Франком“ В. Білецького, „Іван Франко в моїх згадках“ Др. І. Куровця, „Мої спомини про І. Франка“ Др. А. Чайковського, „Причинки до біографії і характеристики І. Франка“ Др. В. Охримовича, „Мої спомини про Франка“ Др. Л. Озаркевича, „Мої спомини про Франка“ о. О. Волянського і „Як я став учеником І. Франка“ Др. К. Студинського.

Обі другі книжочки, як вже згадано, мають за мету розбудження національного почуття і стремління до волі. В оповіданню Мельника на самому початку стрічаємо цей глухий, болючий тон „покорилася майка Црнагора, покорилася „кралівина“... повних сім десятків свого життя бачив її вільною, а тепер.. тепер мигають ворожі шаблі гремять ворожі гармати“... тон, який червеною ниткою тягнеться через ціле оповідання і кінчиться трагічним акордом пімсти. Обі книжочки дуже на часі, обі сповнять з певністю своє завдання і оскільки тільки в одній груді спалахне це, чого бажають собі автори, то рухливій бібліотечці „Нового Часу“ належить шира подяка. Р—о.

Бетовен і граф Розумовський. З нагоди 100-их роковин смерті Бетовена († 27 марта 1827 р.) віденські часописи пригадують, що одним з обожателів і меценатів великого музика був князь Андрій Розумовський (1752-1836), російський посол у Відні, син останнього Гетьмана старої України. Граф Розумов-

ський був великим прихильником музики, удержував на своїм дворі постійний квартет під проводом відомого тоді віолініста Ігната Шупанціґа, якому Бетовен найохотніше довіряв виконання своїх композицій. Гр. Андрієви Розумовському присвятив Бетовен свою V. і VI. симфонію.

ЛІТЕРАТУРНІ ЗАМІТКИ Й АНЕКДОТИ

В 1923 р. в Чехословаччині видано 5.669 книжок, в 1924 р. 4.256, в 1925 р. 4.721.

Під протекторатом Америки, Франції, Еспанії і Бельгії оснувався комітет в цілях збудовання пам'ятника Дон Кіхотів в Ель Тобозо.

На анкету, розписану в Єні, чому люди купують ту а не иншу книжку 18,1% слухає критики, 14,2 за радою приятелів, 13,8 знає автора з попередніх його творів, 9,8 з проспектів, 8,6 з книгарських вистав, 6,7 знає її з катальогів, 5,2 зі звідомлень книгарень, 4,7 спеціально інтересується, 4,8 з оголошень, 3 зі статтей, 2,8 з відчитів, 2,6 з цитатів, 1,3 тому що знає автора і т. д.

Дня 20 марта ц. р минуло 200 літ від смерти Ньютона.

Перше видання книжки полковника Льюренца „короля Арабії“ п. з. „Сім стовпів мудрости“ вийшло в 4-ох примірниках, друге в 100 прим. (один прим. à 200 фунтів штер.). Тепер готується третє видання в 22-ох примірниках і одно в-тво американське оголосило субскрипцію на перших 10 примірн. в сумі 20.000 доларів.

Нова повість Честертонна зветься „Поворот Дон Кіхота“. Героєм є учений бібліотекар, що через поворот до середньовіччя хоче поліпшити сучасне людство.

Майже рівночасно вийшли цікаві есеї того ж автора п. з. „Чого світові недостає?“ та „Назад до нор-

мальности“. Виймки з них подамо в слід. чч. „Поступу“.

Оден з творців фантастичної повісти Ввельс сказав, що він не знає на світі нічого більш глупого й нудного, як „науково-фантастична повість“..

В Лондоні показалася книжка, яку написали й зілюстрували лише діти. Найстарший автор має 12 літ.

Двірський поет Людвика Филипа Вату затроївся на обіді у короля і помер. Про це донесено А. Діма:

- Всі занедужали княгині, князі...
- А помер тільки Вату?
- Тільки Вату.
- О, підлесник!

М. Твейн ще як молодець їхав поїздом і читав книжку. Напроти нього сидів якийсь бюровик з жінкою і дочкою.

— Гарний вид? — звертається врешті урядник до Твейна.

Тиша.

Читаєте мабуть щось цікавого?

Твейн легко похитав головою.

— Студіюєте? То розумію пильність! Браво браво, юначе!

Твейн не відповідає.

Тиша

— Може дозволите папіроску?

— Дякую, не курю.

— Не курите? Дуже гарно! А може трохи горівочки?

Дякую, не пю.

— Абстинент? Не до увірення! Зразок чеснот з Вас, юначе. А тепер дозволите представити собі мою жінку й дочку..

— Дякую каже Твейн. — Ніколи не кохаю.

За цю частину Редакція не відповідає

Замовляйте такі книжки в „Новім Часі“

- | | |
|--|----------|
| 1) М. Возняк: Як пробудилося укр. народне життя в Галичині за Австрії, знижена ціна для передплатників | зол. 3'— |
| 2) В. Калинович: Наша молодь в переломовій добі | 2'50 |
| 3) Х. Х.: Распутін — чорний дух Росії | 2'— |
| 4) В. Свербівус: Радник жемиться | 1'80 |
| 5) П. Франко: Пачкар Демко | 0'70 |
| 6) Ю. Шкрумеляк: Як любити рідний край | 0'50 |
| 7) Співанник „Жемчуги“ (208 пісень) | 2'50 |
| 8) Матіїв Мельник: За рілле гніздо | 0'60 |
| 9) М. Ренар і А. Жан: Боротьба з трупом | 3'— |
| 10) М. Сервантес: Високодумний лицар Дон Кіхот з Манчі, переклад А. Лотоцького — в 2 томах | 5'— |
| 11) Д. Донцов: Що таке інтернаціоналізм | 0'60 |
| 12) Спомини про Івана Франка | 1'— |
| 13) о. Л. Куницький: Вітер від моря | 1'— |

В друку: 1) Кльод Фарер: Тайна віковичних людей.

2) Мопасан: Алюмма.

3) Стівензен: Дивний винахід Дра Джекайля.

Всі книжки висилаємо за попереднім надісланням готівки або післяплатою.

На поручене порто долучити до 3-х книжок 60 сот.

„Новий Час“ — Львів, Руська 18.

НАЙНОВІШЕ ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

≡ В О Г Н І ≡

повість з турецької визвольної війни ХАЛІДИ ЕДІБ.

Ціна 4'50 зол.

Пересилка 0'50 зол.

»Завдяки формі і змістові читається повість „В огні“ з першим віддыхом. З окрема незатерте вражіння робить вона на українського читача: в багатьох місцях затрачує він почуття екзотичности сюжету і здається йому, що турецька авторка перенесла на малоазійський тунт картини з Української Революції«.

М. Струтинський.

Замовляти: „Червона Калина“ — Львів, Руська 18.